ZOZOLWA

tweemaandelijks stripinformatieblad *februari / maart 1999* 104

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van onderstaande stripwinkels. Verantwoordelijke uitgever: Stichting Zet.El

ALKMAAR
BOOKERS & STRIPPERS
Botersraat 19
1811 HP / 072 - 512 19 16

ANTWERPEN
BEO
Hopland 15
2000 / 03 - 233 25 36

BUDDY'S
Meir 125 (1e verd.)
2000 / 03 - 232 16 31

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 234 23 47

BREDA
FRANKA
Torenstraat 9 (passage)
4811 XV / 076 - 521 41 53

DELFT
BUL SUPER
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 212 60 97

DEN HAAG
HAAGSE STRIPSHOP
Wagenstraat 104c
2512 AZ / 070 - 363 41 15

PANDA
Frederikstraat 955 - 959
2514 LJ / 070 - 363 59 50

ENSCHEDE
DE STRIP-AAP
Kuipersdijk 66
7512 CJ / 053 - 430 52 61

GENT
PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 227 70 86

HALLE
DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 / 02 - 356 15 89

HELMOND
DE BOEKENWURM
Heistraat 60
5701 HP / 0492 - 59 08 83

LEEUWARDEN
DE BALLOON EXPRESS
Korfmakersstraat 1
8911 LA / 058 - 212 79 97

LEUVEN
HET BESLOTEN LAND
Parijsstraat 16
3000 / 016 - 22 58 40

MECHELEN
DE STRIPKEVER
p/a Leermarkt 50.b.024
2800 / 015 - 21 76 05

ROESELARE
WILLI'S WERELD
H. Consciencestraat 36
8800 / 051 - 24 64 15

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 433 17 10

SCHIEDAM
't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3112 GB / 010 - 426 25 84

TORHOUT
't STRIPJE
Oostendestraat 32
8820 / 050 - 21 71 82

VEENENDAAL
THE DROWNING MAN
Scheepjeshof 8
3901 CV / 0318 - 561 093

ZWOLLE
DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 422 10 77

AMSTERDAM
LAMBIEK
Kerkstraat 78
1017 GN / 020 - 626 75 43

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX / 020 - 684 29 23

NOU MOE !?!
Krugerplein 17
1092 KA / 020 - 693 63 45

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC / 020 - 668 47 64

APELDOORN
DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK / 055 - 542 72 02

ASSEN
PLOK. STRIPS EN EH...
Stationstraat 1 DINGES!
9401 KV / 0592 - 31 32 92

BRUGGE
DE STRIEP C.V.
Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 33 71 12

DEN BOSCH
SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS / 073 - 614 55 30

MIEKE'S STRIPTIEK
Chassestraat 71
2518 RW / 070 - 365 07 38

WALK IN
Herengracht 13
2511 EG / 070 - 364 63 36

GEEL
ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 / 014 - 58 43 80

GOES
HET PAARD VAN TROJE
Langevorststraat 2
4461 JP / 0113 - 21 46 91

HASSELT
WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 / 011 - 22 82 00

HOORN
HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR / 0229 - 21 86 23

DE RAT
Voorstreek 83
8911 JL / 058 - 215 16 00

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 23 55 86

MIDDELBURG
HET PERRON
Sint Janstraat 13
4331 KA / 0118 - 63 47 47

ROTTERDAM
DK BOS
Junolaan 2
3054 PW / 010 - 461 31 47

GALERIE SLAPHANGER
Rozener Manzstraat 67
3026 TV / 010 - 476 91 53

SINT TRUIDEN
DE GALLIER
Beekstraat 58
3800 / 011 - 67 17 39

TURNHOUT
TISTJEN DOP
Paterstraat 96
2300 / 014 - 42 88 29

VENLO
BOLSTER
Grote Kerkstraat 14
5911 CH / 077 - 354 40 69

ARNHEM
DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 442 09 09

BERGEN OP ZOOM
GILLES DE GEUS
Bosstraat 4 (passage)
4611 NC / 0164 - 24 74 62

BRUSSEL
HET B-GEVAAR
Greepstraat 15
1000 / 02 - 513 14 86

DORDRECHT
SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ / 078 - 614 20 12

EINDHOVEN

DEN HELDER
BOEKIE
Reigerstraat 24
1781 VH / 02230 - 61 23 77

DORDRECHT
SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ / 078 - 614 20 12

GRONINGEN
LAND VAN LANGVERGETEN
Nieuwe Ebbingstraat 19
9712 NC / 050 - 314 85 40

MODERN PAPIER
Pelsterstraat 20
9711 KL / 050 - 313 25 21

KAMPEN
DE FANTAST
Burgwalstraat 16
8261 HK / 038 - 332 03 25

LEIDEN
DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 512 64 04

LEIDSE STRIPSHOP
Aalmarkt 4
2311 EC / 071 - 512 18 02

OOSTENDE
DE STRIEP
Paulusstraat 36
8400 / 059 - 51 54 60

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 413 20 70

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 HC / 010 - 466 43 68

TILBURG
TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN / 013 - 535 83 19

UTRECHT
PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 231 84 72

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 233 43 57

Verheugend of zorgwekkend?

Het Nederlands Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst heeft voor het eerst in haar bestaan een beurs toegekend aan een stripauteur. Lian Ong wordt met 45.000 gulden in staat gesteld een nieuw stripalbum te maken. De beurs kan worden gezien als een teken dat het medium strip eindelijk in het gevestigde kunstcircuit is geïntegreerd. Wat dat betreft, kan het Stripschap haar oorspronkelijke doelstelling als gehaald beschouwen en verder als organisatie van stripevenementen door het leven gaan. Maar de beurs is eveneens een zorgwekkend teken aan de wand. De strip is een mogelijkheid om op een bepaalde manier een verhaal te vertellen. Stripmakers als Ong willen hun verhalen in principe aan zoveel mogelijk mensen laten lezen. Maar door de stagnerende stripmarkt hebben uitgevers er vaak geen vertrouwen in om geld te investeren in stripprojecten zoals *Horizon*. Nu nog wordt de luxe uitgave van *Horizon* gevolgd door een versie in slappe kaft die voor iedereen betaalbaar is. Maar hoeveel uitgevers zijn door de slechte verkoop niet gedwongen hun prijzen zo hoog te maken dat het grote lezerspubliek het album nooit zal lezen? Strips als *Horizon* worden steeds meer in het hoekje 'kunst' geduwd. Helaas is kunst, of dat wat voor kunst door moet gaan, in onze tijd veelal verbonden aan exclusiviteit. Integratie van de strip in het gevestigd kunstcircuit bergt het gevaar in zich dat iets wat de makers voor een groot publiek bedoeld hebben, verwordt tot een exclusief bezit van weinigen. Als de tendens aanhoudt dat interessante strips niet meer door de reguliere stripuitgevers worden opgepakt omdat het rendement te laag is, ontstaat de situatie dat straks interessante uitgaven afhankelijk worden van spaarzaam toegekende beurzen of een uitgever die dankbaar aanhaakt bij de coterie rond zeefdrukken, eerste edities van genummerde en gesigneerde gelimiteerde uitgaven en ex-libri. En dat is de doodsteek voor een verhalend medium.

De redactie

Redaktieadres ZozoLala: Postbus 344, 3720 AH, Bilthoven, Nederland
e-mail: hvsoest@gpd.nl

REDAKTIE: Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis, Hans van Soest, Toon Dohmen, Karin van Wylick & Gerard Zeegers.

LAY-OUT: Xander Elink Schuurman.

VASTE MEDEWERKERS: Erich-Jan Wiechert, Marg van Broekhoven, Anton Damen, Maaike Hartjes, VLRQ, Mike Marsfelder, Bert van der Meij, Bert Meppelink, Pieter van Oudheusden & Barbara Stok.

OOK WERKTEN MEE: Don Lawrence, Enki Bilal, Rudy Vrooman, Willem Verburg & Rob Lomans.

DRUK & AFWERKING: Drukkerij Wilco (Amersfoort).

BIJ DE VOORPLAAT: Schets van Don Lawrence.

ABONNEMENTEN ZIJN MOGELIJK voor één jaar (ƒ 20,00 / BF 370) of voor twee jaar (ƒ 33,00 / BF 600). Belgische CJP-houders betalen per jaar BF 320, of per twee jaar BF 500.

ABONNEMENTEN GAAN IN na storting van het totaalbedrag op Postbank giro 3253937 (NL) of Postgirorekening 000 - 164840584 (B) t.n.v. Stichting Zet.EL te Bilthoven o.v.v. je eigen adres en evt. je CJP-nummer.

COPYRIGHT 1998 bij Stichting Zet.EL. Overname van artikelen, strips, of illustraties enkel in overleg met de uitgever.

OPLAGE: 7.000 exemplaren

ISSN: 1382 - 8630

Enki Bilals sombere toekomstbeeld

Op negenjarige leeftijd emigreerde Enki Bilal (Belgrado, 1951) met zijn ouders naar Frankrijk. Met zijn nieuwe boek, *De slaap van het monster*, keert hij terug naar zijn door conflicten verdeelde geboorteland. Al bijna een decennium lang gunnen Bilals voormalige landgenoten elkaar het licht in de ogen niet meer. Bilal plaatst zijn Joegoslavië-verhaal in de toekomst en verwijst indirect naar de oorlog. Trouwe lezers van zijn doorgaans grauwe, sombere strips weten dat Bilals toekomstbeeld beheerst wordt door angst voor totalitarisme. Zijn tekenstijl sluit daar naadloos op aan, maar heeft zich in de loop der tijd sterk ontwikkeld. Nu Bilal na twee afgeronde series en zes jaar stilte weer met een nieuw verhaal begint, is het tijd voor een hernieuwde kennismaking met zijn oude werk. De vraag is wat voor ontwikkeling zijn werk laat zien en of de voorzichtige experimenteerder Bilal ook in zijn laatste boek nieuwe wegen heeft ingeslagen.

DE VOORBIJGANGER

De slaap van het monster is het eerste boek waarin Bilal zich bezig houdt met zijn geboorteland Joegoslavië. In *De jacht* verwees hij al naar het voormalige Oostblok. De twee series die hij voor *De slaap van het monster* maakte, de *Voorbijganger*-reeks en de *Nikopol*-serie bestaan vooral uit verhalen die geen direct verband houden met de hedendaagse realiteit. Bilal maakte de *Voorbijganger*-reeks Bilal met scenarist Pierre Christin. Christin had toen al scenario's voor het door Mézières getekende *Ravian* geschreven. Het eerste deel, *Gerommel in de Rouerque*, werd door Tardi getekend, waarna Bilal het van hem overnam.

Bilals eerste *Voorbijganger*-album, *Het dorpje dat ging vliegen*, begint met een korte proloog. Daarin wordt uitgelegd hoe 'de mythe van de Voorbijganger ontstond'. Een groep generaals, topmensen uit het bedrijfsleven en geheime dienst, beleggen een informatiemiddag over de geheimzinnige voorbijganger: 50/22B. Eén voor één vertellen ze wat ze weten over deze terrorist, die als een kameleon overal opduikt waar links verzet een helpende hand kan gebruiken. Ondertussen lokt de vermomde Voorbijganger de vergadertijgers achter elkaar naar een kelder waar ze niet meer uit zullen komen. Toevallig genoeg zijn er ook twee stripmakers uitgenodigd, Bilal en Christin, die verhaaltjes maken die verdacht veel lijken op wat de Voorbijganger meemaakt. Zij geven toelichting en noemen hem een 'mysterieus wezen met een onmetelijke macht, die niet kan verkroppen dat de wereld naar de bliksem gaat' en 'de verpersoonlijking van een historisch gebeuren: hij is de vleesgeworden klassenstrijd'. Uiteindelijk verdwijnt de villa met de hoogwaardigheidsbeklederd in het niets en begint het eerste verhaal: *Het dorpje dat ging vliegen*.

Nike Hatzfeld (De slaap van het monster)

De titel zegt precies waar het verhaal over gaat. In een gebied dat het leger gebruikt om te experimenteren en waar 'fabrieken de natuur verstikken' begint een dorpje plotseling te zweven. Paniek bij politie en leger. Ondertussen veranderen de generaal en de soldaten in reptielachtige wezens. Het verhaal eindigt ermee dat

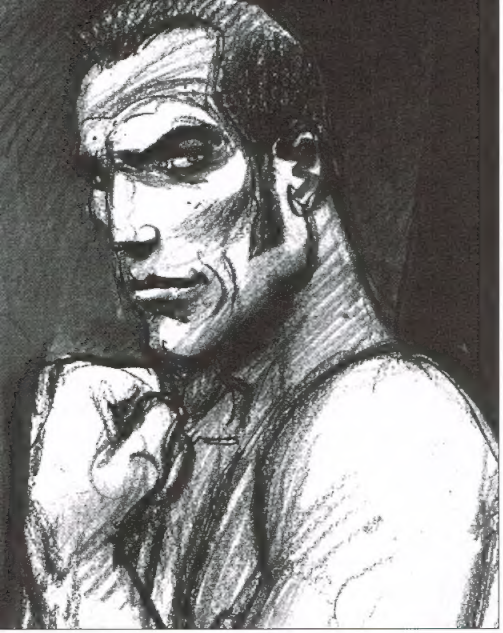

John-Elvis Johnelvisson (Koude evenaar)

de mysterieuze Voorbijganger vertrekt, terwijl het dorpje nog zweeft. Het volgende boek, *Het schip van steen*, kent dezelfde opbouw. Een dorpje aan de Bretonse kust dreigt in de verdrukking te komen door een reusachtig toeristisch project. De Voorbijganger snelt te hulp en samen met een oude, druïdeachtige man die in een kasteel woont, bedenkt hij een plan om het dorp en alle geesten van bewoners uit voorgaande eeuwen te redden. Dit boek lijkt niet alleen qua opbouw erg sterk op het eerste deel, ook de manier waarop het getekend is maakt het tot een ware opvolger van *Het dorpje dat ging vliegen*.

Lezers die alleen het latere werk van Bilal kennen, zullen bijna niet kunnen geloven dat dit dezelfde tekenaar is. In een drukke, pointillistische stijl met anatomisch niet altijd even geslaagde personages, vertellen Bilal en Christin hun nogal moralistische anti-voortuitgangsverhalen. Ook het kleurgebruik valt op. Het eerste deel is vooral geel/groen, het tweede kent meer diversiteit, maar lijkt nog weinig op zijn latere werk. Bilal kijkt met gemengde gevoelens terug op deze eerste twee boeken: "*Het dorpje dat ging vliegen* vind ik niet zo goed meer. Ik voel me erg ongemakkelijk als ik er in blader. Het tekenwerk is volledig gedateerd. Ik vind de evolutie in die eerste twee boeken echter wel interessant. *Het schip van steen* was een boek waar ik grafisch echt heb uitgepakt. Dat boek maakte ik in een fase waar ik 'uitbarstte'. Ik maakte het omdat ik wilde laten zien dat ik echt kon tekenen. Later heb ik nooit meer zoiets gedaan."

De twee boeken die volgen verschillen nogal van de eerste twee, al behoren ze formeel nog tot de *Voorbijganger*-reeks. De Voorbijganger komt nu nog maar summier in beeld en grijpt niet meer in. Hij observeert alleen nog wat er gebeurt. Hij is verworden tot een kader voor de verhalen *De onbestaanbare stad* en *De falangisten van de zwarte orde*. In de eerste erft een gehandicapte vrouw een fabriek waar arbeiders in mensonterende omstandigheden moeten werken. Zij wil met het geld de mensen helpen en laat een perfecte stad bouwen. Daar hoeft niemand meer te werken en kinderen alleen maar te spelen en zichzelf creatief te ontwikkelen. Mensen laten zich echter niet opsluiten en komen in opstand tegen het totalitaire paternalisme van de vrouwelijke weldoener. In *De falangisten van de zwarte orde* verzamelt een groep bejaarden die ooit in de Spaanse Burgeroorlog vocht zich om nog één keer strijd te leveren. Een Duitse commandogroep uit die oorlog, de Falangisten, is na decennia van stilzwijgen begonnen aan een slotoffensief. Na een achtervolging door heel Europa komt het uiteindelijk tot een 'showdown' tussen de bejaarde ijzervreters. Het verhaal over intellectuelen op leeftijd, die zich opmaken voor hun laatste strijd levert een bizar oorlogsverhaal op. Niettemin zit er veel vaart en actie in. De combinatie daarvan, met de gebreken van de ouderdom en de flashbacks, geven het verhaal veel diepte.

Bilal maakt hier gebruik van een techniek die hij met de *Nikopol*-trilogie verder zou uitdiepen: het gebruiken van allerlei soorten tekst. Gedurende het hele verhaal lezen personages faxen of krantenberichten die integraal worden weergegeven, of tekent Bilal oude foto's na. Deze montage-techniek zorgt ervoor dat de gebeurtenissen geloofwaardiger overkomen. Op een compacte manier wordt er veel informatie gegeven over de verhaalwereld. Dit wordt gedeeltelijk gemotiveerd door het beroep van het hoofdpersonage, de journalist Pritchard. Aan het einde blijkt dat hij de verteller van het verhaal is. Bilal ziet *De falangisten* als belangrijke stap in zijn carrière, omdat het de eerste keer is dat er geen enkel fantasy-element in zit: "Ik werd opeens een realistische kunstenaar die zich dienstbaar moest opstellen ten opzichte van het scenario. Ik mocht geen enkele fout maken en concentreerde me alleen op het tekenen, bijna niet op het schrijven. Hoewel ik het niet het beste verhaal vind, is het wel een erg belangrijke ervaring geweest. Voor het eerst beperkten we ons ook niet tot een deel van Frankrijk, maar sneden we problemen aan die met elk land te maken hadden. Het was een goede voorbereiding voor *De jacht*, waarin we weer niet-realistische elementen inbrachten en in zekere zin terugkeerden naar fantasy."

KLEURGEBRUIK IN 'DE JACHT'

De jacht is het laatste boek dat Bilal samen met scenarist Christin maakte, na het solo-avontuur *Kermis der onsterfelijken*. De Voorbijganger is hier nauwelijks te herkennen. Hij staat aan het begin van het boek ergens te demonstreren en komt niet meer terug ('Schijnt een toerist te zijn, hij zegt dat-ie Fransman is'...'De generaal wil hier geen toeristen en geen spionnen'). *De jacht* is het boek waar Bilal het meest trots op is, omdat hij daarin een stijl ontwikkelde die hij 'historische fantasy' noemt. Binnen het kader van historisch gedocumenteerde gebeurtenissen, veroorlooft hij zich veel stilistische vrijheden. Deze tasten het realisme van het verhaal niet aan, maar versterken juist bepaalde gevoelens of sfeer.

In *De jacht* verzamelen oude communistische bonzen zich op een luxueus Pools landgoed om te gaan jagen. Hoofdpersoon van het verhaal is de Rus Wasili Aleksandrowitsj, een wrede en machtige Sovjet-potentaat, die niet meer kan praten. Het verhaal wordt verteld via een tolk en zijn leerling. De oude tolk vertelt tussen de bedrijven door hoe Wasili's turbulente leven, dat het hele communistische tijdperk beslaat, verlopen is. Daarom is bijna het halve boek gevuld met flashbacks, die worden gemarkeerd met de gele kleur van oude foto's. Hoewel Wasili een meedogenloos Stalinist is, wordt duidelijk dat hij weinig keus had en hoe de jonge enthousiaste revolutionair zo verbitterd werd. De andere helft van *De jacht* speelt zich af in het heden (Polen, medio jaren tachtig) en vertelt hoe de 'oude vrienden' zich opmaken voor de berenjacht. Er is sprake van een tweedeling tussen de cynische, laconieke oude garde en de nieuwe generatie, die nog streng in de leer is. Met zo veel onderhuidse spanning lijkt het onverstandig mee te doen aan een jachtpartij, waar een ongeluk immers in een klein hoekje schuilt. In het ijzige winterlandschap komt het dan ook tot een zorgvuldig opgebouwde en spannende ontknoping.

Dat Bilal zo tevreden is over *De jacht,* is begrijpelijk. Het is een perfect opgebouwde thriller, waarin Bilal en Christin hun kritiek op het communisme kwijt kunnen. Ook is dit boek het meest 'Bilal-achtige' dat de tekenaar gemaakt heeft. Alle elementen waar vaak naar verwezen wordt om zijn stijl te beschrijven, zitten erin: een grauw winterlandschap, spaarzaam en betekenisvol gebruik van kleur, doergroefde koppen van mannen met starende blikken, gebruik van symboliek en de duidelijke verwijzing naar en kritiek op totalitarisme. Deze kritiek is een rode draad die door zijn hele werk loopt. In de eerste twee *Voorbijganger*-boeken is het niet direct totalitarisme, maar onderdrukking van de hulpeloze gewone man door industrie en corrupte overheid. Hier zijn Christin en Bilal niet anti-, maar juist pro-communistisch. Zij noemen de Voorbijganger de 'vleesgeworden klassenstrijd' en nemen via hem een duidelijk politiek standpunt in. In *De onbestaanbare stad* is de onderdrukking weliswaar goedbedoeld, maar desondanks is vrijheid het hoogste goed. De bejaarden uit *De falangisten van de zwarte orde* verzetten zich nog één keer tegen de fascistische terroristen. Het communistische enthousiasme waarmee avonturiers en intellectuelen zich destijds in de oorlog tegen Franco stortten, is echter verdwenen. De reden om voor de laatste keer de wapens op te nemen is het inlossen van een soort ereschuld. Wel worden 'de goeden' tijdens hun strijd geholpen door terroristen van de Duitse Rote Armee Fraktion. Of deze nu ideologisch zo correct zijn, is maar de vraag. Met *De jacht* geeft Bilal via een oude apparatsjik zijn visie op een eeuw communisme. Deze visie valt zeker niet positief uit. Begon de revolutie aanvankelijk met veel elan en enthousiasme, uiteindelijk ontaardde hij in bloedvergieten en onderdrukking. Bilal is zelf zeer te spreken over het kleurgebruik in *De jacht.* Dat is spaarzaam en grijs met enkele felle accenten en wordt alleen gebruikt om de realiteit een extra betekenislaag te geven. Als er een erg opvallende kleur tussen het grijs naar voren springt, weet je als lezer dat je op moet letten. Het is een teken dat er iets aan de hand is. Bilal over zijn kleurgebruik: "Het palet is erg eenvoudig en er zijn veel kleuren die ik nooit gebruik. Ik bouw mijn kleurenpalet om de grijstonen; dat is de kleur die me interesseert. Ik wil een monochromatisch gevoel creëren en dan een paar sterke kleuren introduceren. Bovendien wil ik graag dat alles ingekleurd is, omdat de lijnen dan niet meer zo belangrijk zijn. De klare-lijn stijl van Hergé interesseert me niet. Niet de lijnen zijn belangrijk, maar wat er tussen zit. Met de kleuren kun je communiceren."

Schets voor *De slaap van het monster*

De flashbacks in *De jacht* zijn steeds gelig gekleurd en de scène in het Turkse bad in Boedapest is bijna helemaal gevuld met (bloed)rood water. De mensen die er in zwemmen stoort dit niet, dus is het een element dat alleen de lezers zien en dat bij hen een onheilspellende sfeer en suspense schept. Er is nog een aantal momenten waarin de tekenaar elementen 'aan de realiteit' toevoegt, om het verhaal die merkwaardige sfeer te geven. Zo zien we af en toe roofvogelkoppen (een erfenis uit het voorafgaande *Kermis der onsterfelijken*) op de achtergrond, en lijken de Trotzkisten die gefusilleerd worden, half in een muur te zitten. Het gebruik van de historisch-fantastische stijl was volgens Bilal een bevrijdende ervaring, omdat hij niet hoefde te kiezen voor pure fantasie *(Het dorpje)* of strict realisme *(Falangisten).* Pierre Christin in 1989 over deze stijlwisseling: "Ik denk dat het beeldverhaal een vloeiender medium is geworden en dat er veel nieuwe dingen gebruikt kunnen worden, zoals de 'stream of consiousness' techniek. Het is mogelijk om tijdens een bepaalde gebeurtenis in het hoofd van een personage te gaan om diens point-of-view weer te geven, zonder dat je dat heel duidelijk aangeeft. Je verandert van een gewoon beeld naar een mentaal beeld. Net als in veel films merkt de lezer direct dat er iets veranderd is. Het geeft ons veel vrijheid bij het schrijven."

NIKOPOL

Voor Bilal *De jacht* maakte, verscheen het eerste deel van de *Nikopol*-trilogie. Het eerste boek daarvan is *Kermis der onsterfelijken* en was in eerste instantie niet bedoeld als aanzet tot een serie. Bilal had tijdens de jarenlange samenwerking met Christin veel materiaal verzameld, dat hij wilde uitwerken. "Ik had mezelf lange tijd ingehouden en gewacht tot het moment dat ik een solo-album kon doen. Tijdens alle experimenten en research voor andere verhalen had ik dat steeds voor ogen. Na *De falangisten* zei ik tegen Christin dat ik klaar was om mijn eigen verhaal te maken." *Kermis der onsterfelijken* is een bizar science-fictionverhaal waarin een aantal Egyptische goden in het jaar 2023 naar de aarde afdaalt. Zij hebben brandstof nodig voor hun piramide-vormige ruimteschip. De machtige, met een adelaarskop getooide, god Horus, breekt met de goden-code en neemt bezit van het lichaam van Alcide Nikopol. Hierdoor is Horus niet meer als god te herkennen en kan hij zich incognito onder de mensen begeven. Nikopol is in 1993 ingevroren en de ruimte ingestuurd. Bij terugkomst op aarde brak Nikopols been af. Nu Horus' geest in zijn lichaam schuilt, krijgt hij 'superkrachten' en kan hij een stuk metrorail verbuigen tot een prothese. Horus neemt de macht over door de gouverneur te laten verklaren dat Nikopol zijn opvolger wordt. Dit zint de goden, die in hun piramide de hele dag tv kijken en monopoly spelen, niets. Ze proberen de afvallige god te stoppen. Dit lukt bijna en Nikopol wordt gek. Zijn zoon, die als twee druppels water op hem lijkt en net zo oud is, neemt dan zijn plaats in.

Kermis der onsterfelijken verschilt sterk van de boeken die Bilal samen met Christin maakte. Het meest opvallende is wel de subtiele, humoristische toon van het verhaal. Deze komt vooral tot uiting in de menselijke trekjes van de onsterfelijke Egyptische goden met dierenkoppen. Bilal zegt het verhaal losjes op het boek *Creatures of light and darkness* van Roger Zelazny te hebben gebaseerd. Hij probeerde voor hij ging tekenen een story-board te maken. Na vijf pagina's gooide hij dit echter in de prullenbak: "Ik kon niet met die methode werken; ideëen verzinnen, uitwerken, en daar dan later weer op terugkomen. Ik bepaalde toen een paar duidelijke punten in het verhaal en ging direct schrijven en tekenen. Tijdens het tekenen veranderde het verhaal radicaal en verzon ik er steeds nieuwe dingen bij, zoals Gogol, de telepathische kat. Het is een beetje een rommelig verhaal geworden, omdat ik er zo veel in wilde stoppen. Het was wel leuk om uiteindelijk alle verhaallijntjes weer met elkaar te verbinden." Een ander opvallend element is de hoeveel tekst die Bilal hier gebruikt. Maar liefst vijf pagina's zijn gevuld met krantenkoppen. Dit wordt echter nooit storend, omdat de mening van verschillende partijen gegeven wordt. Ook is het, net als bij *De falangisten* een manier om de lezer snel duidelijk te maken in wat voor wereld het verhaal speelt. In dit geval een absurde sciencefiction wereld, waar extra uitleg geen luxe is. Bovendien maakt Bilal op deze manier het totalitarisme

dat in het Parijs van 2023 heerst ('Choublanquisme') belachelijk. De Nikopol-serie bevat naast meer humor, veel minder expliciete politieke statements dan de Voorbijgangerreeks. Bilal verpakt zijn kritiek op totalitarisme in de absurde inrichting van zijn science-fictionwereld. Vooral in de krantenkoppen uit *Kermis der onsterfelijken* blijkt hoe scheef de wereld in deze toekomst in elkaar zit. De hoofdpersonages komen hier echter nauwelijks mee in aanraking. Zij zijn vooral bezig met hun eigen persoonlijke problemen. Het sombere toekomstbeeld dat Bilal ontworpen heeft is vooral achtergrond. Dit in tegenstelling tot *De slaap van het monster*. Ook hier is de setting een ingewikkelde sciencefiction-wereld, maar de personages verzetten zich tegen het onrecht. Zij proberen het religieuze kwaad dat probeert de wereld over te nemen tegen te houden.

Met het vervolg op *Kermis der onsterfelijken*, *Lady in blue*, maakt Bilal het nog bonter. Bij het stripboek hoort een krantenbijlage van *De morgen*, waarin telexberichten uit de toekomst worden afgedrukt en becommentarieerd. In het verhaal wordt hier veelvuldig naar verwezen. Schrijfster van deze telexen uit de toekomst (2025) is de journaliste Jill Bioskop. Deze bijzonder koele, slanke femme fatale met blauw haar (die zelfs blauwe tranen huilt) modelleerde Bilal naar een vrouw op wie hij verliefd was: "Ik wilde erg graag eens een verhaal schrijven met een vrouwelijk hoofdpersonage. Een tekenaar heeft altijd een bepaalde relatie met de personages uit zijn verhalen. Ik ben nog nooit verliefd geworden op één van mijn personages, maar met deze vrouw lijkt het er wel op."

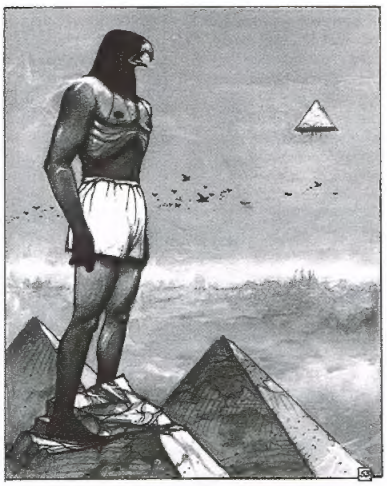

Horus (lady in blue)

Twee jaar na *Kermis der onsterfelijken* blijkt Horus ontsnapt te zijn aan zijn medegoden, die hem in een stuk beton van hun piramide hadden opgesloten. Dit keer is hij niet meer zo grappig. Hij laat een spoor van bloed achter zich en verkracht Jill Bioskop. Zij raakt in het begin van het verhaal 'aan de drugs' nadat haar vriend vermoord is. Het doosje dat ze toevallig vindt, bevat HLV. Gebruik hiervan leidt tot geheugenverlies en extreme vervlakking van de emoties. In de rest van dit nogal bloederige en rommelige spionageverhaal loopt Jill als een zombie rond. Dat ze nog wel degelijk emoties heeft, blijkt uit de innerlijke monoloog die ze aan haar 'script-walker' (een soort telex-typemachine) toevertrouwt. Deze tekst wordt in zwarte blokken met witte letters afgedrukt. Een techniek die Bilal in een iets andere vorm ook zal gebruiken in *De slaap van het monster*. Uiteindelijk volgt er een happy end, maar *Lady in blue* blijft het meest sombere en bloederige verhaal dat Bilal gemaakt heeft. Toen hij het maakte, was hij ook niet optimistisch over de wereld om hem heen: "In *Kermis der onsterfelijken* leek alles nog zo simpel. Links/rechts, socialisme/kapitalisme, alles kwam neer op een simpele formule. Ik realiseerde me echter dat onze omgeving nogal hard en onzeker is. De belangrijkste vraag is nu niet meer de strijd tussen goed en kwaad, maar of men zichzelf vindt."

ONBEANTWOORDE LIEFDE VOOR FILM

Lady in blue, dat in 1986 verscheen, wordt pas in 1993 opgevolgd door *Koude evenaar*, het laatste deel van de *Nikopol*-trilogie. In de tussentijd richt Bilal zich vooral op zijn andere liefde, de cinema. Voor hij in 1989 de film *Bunker palace hotel* maakte, had hij decors ontworpen voor de film *La vie est un roman* van Alain Resnais (1982). Bilal zegt veel te hebben geleerd van deze Franse regisseur, die bekend staat om zijn zeer gestileerde films. *Bunker palace hotel* is een obscure en vreemde film. Het spionage-verhaal wil maar niet echt tot leven komen. De piekerende, zwijgzame personages die in zijn strips zoveel diepte suggereren, maken in Bunker Palace Hotel een apathische indruk. Je vraagt je voortdurend af waarom er minutenlang geen woord gewisseld wordt en wanneer het verhaal nu eens een keer begint. De beroemde stripauteur Bilal is in de filmwereld dan ook een beduidend mindere god. Toch wil hij films blijven maken. "Het beroep van een striptekenaar is nogal eenzaam. Als je een film maakt, kom je veel verschillende soorten mensen tegen, die je niet zou leren kennen als je alleen maar tekende. Het is een ander, harder wereldje dan de stripwereld. Het is een industrie en je moet knokken om een film voor elkaar te krijgen. Ik vind strip echter zeker geen inferieur medium. Het was ontzettend verfrissend om na de filmopnames weer een paar oude *Mickeys* te lezen. Een stripboek lezen is iets heel anders dan een film kijken. Kijken is passief, terwijl lezen de verbeelding stimuleert. Ik zal ook zeker niet stoppen met het maken van strips. Als auteur kan ik verschillende media gebruiken om hetzelfde uit te drukken. Het zijn verschillende media, met ieder hun eigen codes."

Koude evenaar begint met filmopnames van de regisseur Donadoni. Aan het einde van het verhaal wordt zijn carrière nogal pathetisch omschreven als: "Hij heeft zijn leven lang van film gehouden, maar de film niet van hem". Is dit zelfspot? *Bunker palace hotel* was immers een flop. Het filmverhaal speelt een bijrol in *Koude evenaar*. De genetica Helena is op zoek naar Jill Bioskop. Jill heeft inmiddels het product van Horus' brute aanranding gebaard: een klein blauw mannetje met een adelaarskop. Alcide Nikopol heeft ondertussen zijn naam veranderd in het anagram 'Loopkin'. Hij maakt zich op voor een boksschaak-gevecht met John-Elvis Johnelvisson, de genetisch meest perfecte man op aarde. Alle hoofdpersonen die ons vanaf de voorplaat van het album schalks aankijken, treffen elkaar in Equator-City, de thuisbasis van de geheime organisatie KKDZO. Uiteindelijk keert Horus terug naar zijn medegoden en wist hij het geheugen van Nikopol en zijn zoon. Bilal raffelt het verhaal af met verklaringen van de hoofdpersonages over de rest van hun leven. Het lijkt alsof Bilal genoeg had van de serie, al bleven er voldoende mogelijkheden voor een vervolg. Was *De jacht* het meest kenmerkend voor zijn stijl, *Koude evenaar* is het tegendeel: bijzonder veel kleur, een setting ergens in de Sahara, humoristisch-absurde elementen zoals dieren die af en toe gelijkwaardig lijken aan mensen en een nogal luchtig verhaal, voor zover daar überhaupt al sprake van is. Het boek is overvol en daarom moeilijk te volgen. Bilal lijkt materiaal voor twee boeken in één album te hebben gepropt. Omdat de tekenaar als een soort regisseur allerlei verschillende vertelperspectieven en teksten door elkaar 'monteert', het ene taalgrapje na het andere volgt en speelt met de identiteiten van de personages, kan *Koude evenaar* gezien worden als Bilals 'postmoderne boek'. Het is het vrolijkste boek dat de tekenaar gemaakt heeft, maar het lijkt erop alsof hij het alleen maakte omdat er een einde aan de serie moest komen.

DE SLAAP VAN HET MONSTER

Na een pauze van zes jaar, waarin Bilal nog een film maakt (*Tykho moon*, 1997), volgt in 1998 *De slaap van het monster*. Dit is wederom een sciencefiction verhaal (het speelt in 2026) maar het is indirect gerelateerd aan het heden. De hoofdpersoon Nike Hatzfeld - Nike is anagram van Enki - werd tijdens de oorlog in voormalig Joegoslavië geboren. Omdat hij een perfect geheugen heeft, kan hij zich zijn hele leven herinneren vanaf het moment dat hij geboren werd. Hij gaat op zoek naar de twee mensen die naast hem in de wieg lagen, Amir en Leyla. Omdat Nike zich alles kan herinneren uit zijn leven, heeft hij meegeholpen met het programmeren van de 'Centrale Bank voor het Wereldgeheugen'. In 2026 zijn de drie wereldgodsdiensten (jodendom, christendom, islam) gefuseerd tot de terroristische 'Obscurantis Order'. Zij willen de geschiedenis herschrijven en kunnen mensen met een perfect geheugen dus missen als kiespijn. Om hun gehersenspoelde soldaten te leiden gebruikt de Orde een soort telepathische vliegen. Het wordt echter nergens duidelijk of deze vliegen buitenaards zijn en de Orde dus een dekmantel voor een invasie is. Nike's belangrijkste tegenspeler in dit ingewikkelde spionageverhaal is Dokter Warhole. Deze dokter, wiens half vergane lichaam aangevuld is met protheses, heeft zichzelf een aantal malen gekloond. Zo kan hij zich in situaties storten waar hij niet meer levend vandaan keert. Zijn doel is nummer één van de Orde te worden. Nu is hij nummer drie en wordt hij gewantrouwd door één en twee, een soort gemuteerde mensen met vampiertanden.

De slaap van het monster

Net als de *Nikopol*-trilogie is ook *De slaap van het Monster* overvol met verhaallijnen en vergezochte toekomstelementen. In *De slaap van het monster* past alles perfect in elkaar omdat er een duidelijke spanningsboog is, die de boel bij elkaar houdt. Daarom is het Bilals sterkste boek sinds *De jacht*.
Een opvallend element zijn de herinneringen van Nike aan zijn prilste jeugd. Tijdens het hele verhaal telt Nike van de achttiende dag terug tot zijn geboorte. Deze poëtisch-bittere herinneringen worden met witte letters in zwarte blokken weergegeven. Ze hebben geen directe relatie tot de tekening waarbij ze staan. Hoewel de herinneringen afleiden van het verhaal, hebben ze wel degelijk een functie. Ze laten zien dat Nike inderdaad een griezelig gedetailleerd geheugen heeft en verklaren de introductie van twee andere personages, die zijn wieggenoten blijken te zijn. Bilal over zijn keuze voor deze techniek: "Het skelet van het verhaal is het geheugen. Het geheugen is iets van het individu, maar het individuele geheugen is in het kader van Joegoslavië tegelijkertijd universeel. Ik wilde iets doen met de oorlog in mijn geboorteland, maar het geweld en de oorlog niet met beelden weergeven. Beelden zijn ontzettend gewelddadig, met woorden kun je veel subtieler kleuren en ritmes weergeven. Elke lezer vult het op zijn eigen manier in. Door woorden te gebruiken creëer ik ook een extra leesniveau dat niet direct met de beelden te maken heeft. Ik was niet direct betrokken bij de oorlog. Toch probeer ik me zo levendig mogelijk voor te stellen hoe een baby het zou ervaren en hoe een volwassene deze ervaringen zou weergeven."

Een thema dat Bilal in andere boeken al aansneed werkt hij in *De slaap van het monster* verder uit: het onzinnige van religie. Omdat hij zelf niet godsdienstig is opgevoed kijkt hij geamuseerd tegen godsdienst aan. In *Kermis der onsterfelijken* maakt hij religie al op een afstandelijke manier belachelijk. In *De slaap van het monster* is het religieuze echter niet meer alleen belachelijk, maar ronduit wereldbedreigend. In het begin van het verhaal vraagt een interviewster Nike of hij Serviër, Kroaat of Moslim is, waarop Nike zwijgt. Hij kan deze vraag ook niet beantwoorden, omdat hij niet weet wie zijn ouders zijn. Bilal: "In onze maatschappij wordt je ontzettend snel in een hokje geduwd wanneer je zegt bij welke etnische groep of religie je hoort. Eén van de essentiele thema's in dit boek is juist dat Nike geen duidelijke identiteit heeft, net als ikzelf. De reden waarom ik de journaliste die vraag laat stellen, is dat ik een bepaalde soort journalistiek belachelijk wil maken. Die journalistiek is kenmerkend voor de racistische, nationalistische levenshouding van deze tijd. Een ander thema van het boek is de intolerantie van godsdienstig-fundamentalistische dictatuur, het 'monster' uit de titel. De beste manier om die te bestrijden leek mij door het belachelijk te maken. Fundamentalisme kan namelijk tot de meest vreselijke en onuitsprekelijke gruwelijkheden leiden, zoals de Shoah."

De slaap van het monster is een grimmig, duister en nogal bloederig boek. We zien veel dingen terugkeren uit andere verhalen, zoals het eeuwige winterlandschap. Bilal: "Ik houd van de herfst en van de zomer, maar ik ben niet in staat om die schoonheid in beelden weer te geven. Bovendien houd ik van contrasten en die kun je het best bereiken met een winterlandschap." Ook zien we weer diverse teksten, de vertrouwde harde koppen met starende blikken, kleurcontrasten, louter broodmagere vrouwen en een schimmige terroristische organisatie die de wereld met totalitaire dictatuur bedreigt. Een verschil met andere boeken is de tekenstijl. Het is nog steeds herkenbaar als die van Bilal, maar het geheel ziet er schetserig uit; alsof de potloodlijnen niet helemaal zijn weggegumd. Zeker vergeleken met een boek als *De jacht* is de stijl behoorlijk veranderd.

Na deze hernieuwde lezing van Bilals boeken, valt op hoe zijn stijl tijdens zijn carrière geëvolueerd is. Van rommelig pointillisme naar grijs realisme met fantastische kleuren, tot uiteindelijk een mix van beide. Toch is elk boek duidelijk te herkennen door bepaalde, steeds terugkerende elementen. Dat maakt hem een duidelijk herkenbare auteur, die het experiment niet schuwt. Hij voegt steeds iets toe, maar verandert zijn stijl nooit revolutionair. Met *De slaap van het monster* doet Bilal wat hij eigenlijk met elk nieuw album doet: een ingewikkeld en fraai getekend verhaal, met een politieke achtergrond vertellen. In de eerste twee delen delen van de *Voorbijganger*-reeks, die hij in de marxistische jaren zeventig maakte, was zijn positie nog uiterst links. Inmiddels zijn we bijna twintig jaar verder en is Bilal een stuk cynischer geworden. Zijn thema lijkt echter bijna altijd terug te voeren op de angst voor totalitarisme. Of het nu in het pre-jaren negentig Oostblok speelt, of in de volgens Bilal nogal zwartgallige toekomst; volgens Bilal moeten individuen zich actief verzetten tegen de inperking van hun individuele vrijheid. Deze levensovertuiging is niet verrassend als je bedenkt dat Bilal een emigrantenkind is en zijn wortels in een voormalig Oostblokland liggen. **Gerard Zeegers**

Bronnen:
Luc Pomerleau: *"Pierre Christin and Enki Bilal, Called to Comics."*, in: *"Comics Journal"* nr 129; may 1989.
Humano: *"Enki Bilal, Interview"*, in: *"Enki Bilal, Le Sommeil du Monstre"*, Les Humaoïdes Associés, 1998.

Het Laatste Oordeel

Apporteren is... (Zoek !! 1)
Gerrit de Jager
uitg. Big Balloon; 64 pl.; slappe kaft; *f* 14,95

In 1992 veroorzaakte Hanco Kolk grote opschudding met de publikatie van het eerste deel van de serie *Meccano*. De commotie werd met name veroorzaakt door de stijl waarin het verhaal was vormgegeven. Overdreven stilerend had Kolk alle franje weggelaten. De daardoor ontstane ruimte was niet leeg gelaten, maar werd benut om andersoortige informatie te verstrekken: karaktertrekken van de personages, gemoedstoestanden, context van de handeling. Waar de gebruikelijke stilering het weergegevene terugbrengt tot de essentie en verder alles weg laat, wordt bij dit "Hollands stilisme" de extra leegte hergebruikt.

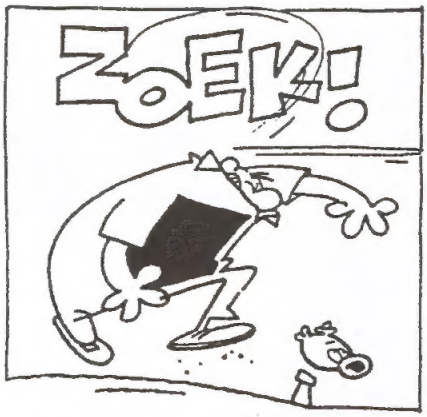

Hoewel hij minder spectaculair voor het voetlicht treedt, is er nog een stripmaker die een vergelijkbare werkwijze toepast. In het eerste deel *Apporteren is...* van de stripreeks *Zoek!!* (een reïncarnatie van *Liefde en Geluk*) wordt duidelijk dat Gerrit de Jager langs wegen der geleidelijkheid tot een vergelijkbare slotsom komt als Hanco Kolk. Ook De Jager heeft de stilering steeds verder doorgezet. Ongetwijfeld ligt het moordend tempo waarin de stripmaker zijn diverse reeksen vol tekent aan de basis van deze ontwikkeling. Het heeft geleid tot een stijl waarin alles is teruggebracht tot een aantal noodzakelijke lijnen. Daarin gaat De Jager zo ver dat sommige tekeningen buiten de context van de strip slechts met moeite te herkennen zouden zijn. Kinderwagens zweven boven de wielen en de kop van de alom tegenwoordige hond staat de meeste tijd volledig los van de romp. Waar Kolk echter het uitgespaard papier benut voor het vastleggen van de context (het staatje Meccano) die zo'n belangrijke rol speelt in zijn verhalen, hergebruikt de Jager de gewonnen ruimte anders. In *Zoek!!* speelt de omgeving nauwelijks een rol. De door stilering verworven ruimte is veeleer bestemd voor karakterschets of een stemmingsweergave. Het versimpelde hoofd van een opdringerige ober wordt vervormd tot een priemende, allesoverheersende neus en de onvoorstelbare monomanie van een van de hoofdrolspelers komt terug in de soms bijna volmaakte rechthoekigheid van zijn gestalte.
Van echte grappen moet Gerrit de Jager het niet altijd hebben. Veel is flauw en leuke vondsten worden te lang uitgemolken. De wereld die De Jager creëert, is echter amusant genoeg omdat de humor schuilt in de tekenstijl. Bovendien is de vormgeving is bij vlagen prachtig. Zijn echt fraaie platen bij *De familie Doorzon* een aangename verrassing, in *Apporteren is...*weet De Jager wat dat betreft een vrij constant niveau te handhaven. Het eerste deel van *Zoek !!* is leuk door de visuele humor die ligt ingebed in een fraaie vormgeving die een genoegen voor het oog is. *(Jef)*

Ief de Chief Nix
Uitg. Icarus;28 pl.; slappe kaft.

Op 4 juni 1997 verscheen de eerste aflevering van *Ief de Chief* in *DeMix*, de jongerenbijlage van de Vlaamse krant *De Morgen*.
De strip kon zich al snel verheugen in een grote groep fans. Door de getekende avonturen van Ief de Chief volgden zij de (fictieve) perikelen op de redactie van *De Morgen* op de voet.
In het begin van de strip krijgt Nix een baan als tekenaar van een 'wekelijkse zeepserie'. Deze strip, waarvan het resultaat nu dus in boekvorm is verschenen, geeft het reilen en zeilen weer op de redactie van de krant. Voortdurend is er strijd tussen hoofdredacteur Ief en de *DeMix*-redacteuren. Ief de Chief is gebaseerd op Yves Desmet, de werkelijke hoofdredacteur van *De Morgen*. Hij heeft heel wat te stellen met de dwarsliggende redacteuren. Deze drie varen een geheel eigen koers en laten zich weinig gelegen liggen aan Desmet. Alsof Chiefs' positie al niet penibel genoeg is, moet hij tot overmaat van ramp ook nog regelmatig in het stof kruipen voor bestuurslid Van Thillo. Deze racet met ware doodsverachting (en steevast in gezelschap van één of twee 'madammekes') in zijn snelle sportbolide richting redactie om de verkoopcijfers te controleren.
Ief de Chief is een strip vol vaart. Dit blijkt zowel uit het tekenwerk, dat soms hectisch aandoet, als uit het tempo waarmee de grappen op de lezer worden afgevuurd. De humor van Nix is over het algemeen van het melige soort, al zijn sommige vondsten briljant. Bijvoorbeeld wanneer de *DeMix*-redacteuren met een bovenmatige gitaar het Brusselse Atomium aan diggelen spelen, of als diezelfde redactie ontvoerd wordt door Hugo Claus. Veel van de grappen gaan over Belgische zaken, bijvoorbeeld de overgang van BRT 2 naar Ketnet/Canvas/VRT en de falende rechtsgang in de zaak Dutroux. Hierdoor kan wat van de humor voor Nederlandse lezers verloren gaan.
Ief de Chief komt als strip in de krant prima tot zijn recht, maar gaat als bundeling mank aan een te hoog grappen-tempo.
Bill Watterson bijvoorbeeld weet in *Calvin en Hobbes* rustpunten in te lassen en daardoor juist de aandacht van de lezer vast te houden. Nix raakt de lezer echter kwijt in een lach-of-ik-schiet overkill. Daarbij dient gezegd dat de strip vooral in de laatste afleveringen beter wordt. Hierin speelt Nix met verschillende stripgenres, zoals de western, en ook met zijn eigen positie in het verhaal. *(Rob)*

OM DE VERVELING TE BREKEN, BEDENKEN ZE AL GAUW EEN AANTAL LEUKE VERRASSINGEN VOOR DE KUSTWACHT...
HEEELP!
Wiet Wiet Wiet
HERALD OF FREE ENTERPRISE

Barbaraal, tot op het bot
Barbara Stok
Uitg. Nijgh & Van Ditmar;128 pl.; slappe kaft; *f* 24,95.

Een Amsterdamse grachtengordel-uitgeverij brengt een bundel strips op de markt getekend door een small-press tekenaar. Diezelfde tekenaar genaamd Barbara Stok verschijnt met vrolijk gekleurde haardos in *Vrij Nederland*, het tijdschrift *Opzij* en enkele landelijke dagbladen. Literair Nederland wordt wakker, want er is nu wel een heel bijzondere stripbundel op de markt. Dat is natuurlijk ook zo. Alleen is het stripminnend publiek wat minder verrast omdat het een bundeling betreft van werk dat al eerder verscheen in de drie delen *Barbaraal* uitgegeven in eigen beheer.

Voor wie die gemist heeft, een kort overzicht van de inhoud. Autobiografische strips van een twijfelende striptekenares te Groningen. Ze heeft een tijdelijk baantje bij Pim de la Parra waarbij vooral de discussies met het veertienjarig hulpje Boris amusant zijn. Seks is bij tijd en wijle voor de hoofdpersoon een vermoeiend gebeuren. Waarom vrouwen ook staand willen plassen wordt haarfijn uitgelegd in het verhaal *Witte billen*. Niet alle verhalen zijn even leuk. Het *pannekoekenverhaal* is een opvuller om het boek vol te krijgen. Geneuzel tussen de koeken en de pannen maar op geen enkele manier vermakelijk. *Hoe moet je je gedragen bij concerten* is leuk en zou het als poster goed doen. De herkenbaarheid, de rake tekeningen zorgen voor grijnzende lezers. Datzelfde effect ontlokt het langere verhaal *Pieter*. De eenvoudige zwart-wit tekeningen zorgen ervoor dat het scenario de volle aandacht krijgt. Een bundel voor wie Barbaraal 1 tot en met 3 gemist heeft en om kado te geven aan vrienden die wel wat vrolijkheid kunnen gebruiken. *(Katrin)*

Fanchon Servais
Uitgeverij Dupuis; 68 pl.; kleur; harde kaft; *f* 26,00/BF 480.

Van tekenaar-scenarist Servais vallen geen spectaculair vernieuwende strips te verwachten. Al jarenlang houdt hij zich aan zijn favoriete thema: mysterieuze jonge vrouwen in ongerepte bossen. Dit geeft hij zelf ook toe in het interview voorafgaande aan het verhaal, waar hij terloops nog een derde passie onthult: bier. Een vrouw in een bos heeft volgens Servais al snel iets 'mystieks'. Vrouwen zien bossen als bedreigend en lopen er zelden alleen rond.
In *Fanchon* draait het allemaal om de afwezigheid van een bepaalde vrouw. Drie mannen van middelbare leeftijd keren na twintig jaar terug naar het dorp van hun jeugd. Ze gaan Rose, de moeder van hun gedeelde jeugdliefde begraven. Alledrie waren ze vroeger verliefd op Fanchon en dachten dat zij het meeste van hen hield. Fanchons vader vertelt dat zijn dochter naar Parijs vertrok toen haar drie vrienden haar tegelijkertijd verlieten. Sindsdien hebben ze nooit meer iets van haar vernomen. Zelfs bij de begrafenis van haar moeder is ze niet aanwezig.

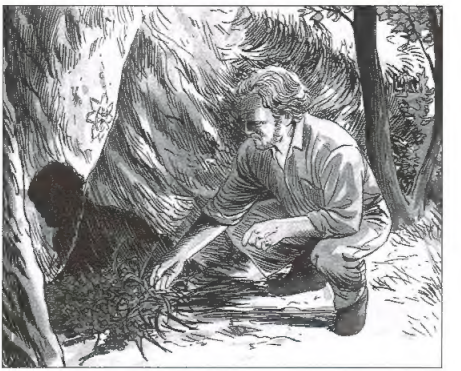

Het verhaal wordt vooral via flashbacks verteld. Bij elk gezellig samenzijn van de vrienden wordt er wel weer melancholisch gezwijmeld over toen, waarna weer een uitgebreide scène uit het verleden volgt. De mannen waren toen al drie verschillende types: boekenwurm met bril, mollig-verlegen en stoere durfal en hebben zich totaal verschillend ontwikkeld. Wat niet veranderd is, is het conflict. Na twintig jaar gaan ze nog steeds met elkaar op de vuist om te bepalen van wie Fanchon nu het meeste hield. Langzamerhand wordt onthuld wat er destijds écht gebeurd is. *Fanchon* is een uitgekiend opgebouwde thriller, al is het einde niet helemaal verrassend. Zoals altijd zet bosmens Servais stad en natuur tegenover elkaar. Dit keer is dat door te beginnen met de afstroming van familievader Séverin die zijn brood verdiend bij een verzekeringsmaatschappij. Op het platteland komt hij weer tot zichzelf en verwilderd hij uiteindelijk. De tekenstijl is doorsnee-realistisch, maar door het kleurenpalet (fletse groen- en bruintinten) is direct duidelijk dat Servais de tekenaar is. Na de vreselijke serie *Scharrelkip* is *Fanchon* een prima thriller die lekker wegleest. Alle Servais-fans die houden van vrouwen op het platteland, waar mensen nog zelf bier brouwen, komen ruimschoots aan hun trekken. *(Gerard)*

Robbedoes en Kwabbernoot 46:
Als in een droom
Tome en Janry
Uitg. Dupuis; 44 p.; kleur; slappe kaft; *f* 6,95/BF 120

Tome en Janry zijn nooit helemaal gelukkig geweest met hun reeks *Robbedoes en Kwabbernoot*. Hoewel de auteurs van hun uitgever de vrijheid kregen om de reeks zo veel mogelijk naar eigen inzicht vorm te geven, bleven zij gebukt gaan onder het juk van het *Robbedoes*-sjabloon. Toen zij de zieltogende serie begin jaren tachtig overnamen van Nic en Broca, wisten zij de reeks een eigentijdser imago te geven en zo weer tot een van de verkooptoppers uit het Dupuis-fonds te maken. Toch bleven zij zich afvragen of ze de strip tot in de lengte der dagen moesten blijven tekenen op de manier waarop Franquin dat veertig jaar eerder had gedaan. In het nieuwste album uit de reeks, *Als in een droom,* hebben Tome en Janry radicaal gebroken met die erfenis. Het scenario voor *Als in een droom* had Tome al jaren in de kast liggen, maar vond hij niet passen bij de typische Robbedoes-tekenstijl waar Janry aan gebonden was. Toen de twee uiteindelijk besloten de inhoud van de reeks meer naar hun eigen hand te zetten, kwam het scenario weer op tafel en werd in overleg met de uitgever besloten dat

Janry de strip opnieuw vorm mocht geven.
Al eerder was bij Dupuis duidelijk geworden dat het lezerspubliek van *Robbedoes en Kwabbernoot* wat ouder was geworden, waardoor thema's als rassenhaat en Robbedoes' belangstelling voor vrouwen een plekje kregen in de verhalen. Met *Als in een droom* is er voor gekozen het oudere publiek meer tegemoet te komen. Niet alleen de typische karikaturale tekenstijl is ingeruild voor een semi-realistische, ook het verhaal is niet te vergelijken met dat van de 45 voorgaande albums. De

kolder is overboord gezet en het geweld is plotseling 'echt'.
Het album bestaat grotendeels uit één lange onwezenlijke achtervolgingsscène, waarin Robbedoes achterna wordt gezeten zonder te weten door wie en waarom. Nadat hij door IJzerlijm is overgehaald te infiltreren bij een medisch bedrijf dat proefpersonen zoekt voor schimmige experimenten, wordt hij wakker op straat en ineens door allerlei onbekende sujetten beschoten. De wereld is vijandig geworden en zelfs Spip lijkt hem niet meer te herkennen.
De goede bedoelingen van Tome en Janry ten spijt, is *Als in een droom* niet helemaal geslaagd. Dit komt niet zozeer door de nieuwe 'look' van de reeks. Want hoewel Robbedoes en IJzerlijm plotseling ogen als fotomodellen, stoort het niet hen ineens 'volwassener' te zien acteren. Wat wel stoort is het verhaal zelf. Tome verzuimt aan het eind van het verhaal een motief te geven voor de achtervolgingsscène en voor de medewerking die de overheid en de hoofdrolspelers verlenen aan de medische mafiosi, zeker als blijkt dat enkele medewerkers van de criminelen eigenlijk undercover-agenten zijn. Hierdoor valt de bodem onder het scenario uit.
Het album houdt echter wel een belofte in. Tome en Janry hebben zich ontworsteld aan het juk van Franquin en hebben nu alle vrijheid om een totaal ander soort verhalen te gaan maken. Janry's tekenstijl oogt fris en frivool. En gezien Tome's staat van dienst (hij bewees met strips als *Soda* en *De weg naar Selma* goed doortimmerde scenario's te kunnen schrijven) kan dat in de toekomst nog enkele verrassende *Robbedoes*-albums opleveren. *(Hans)*

Troebele begeerten
Loisel/Le Guirec
uitg. Oog & Blik; 80 pl; harde kaft; kleur; *f*49,95/BF 930.

Er zijn maar weinig fantasy strips waar geen vrouwelijk schoon (bloot) aan te pas komt. Ook één van de groten van het genre, Regis Loisel (*Op zoek naar de tijdvogel, Peter Pan*) is daar geen uitzondering op. Bij hem ligt het er echter nooit zo dik bovenop. Dit volledig met erotisch werk gevulde boek wekt dan ook verbazing. Het bestaat uit drie verhalen.
In het eerste verhaal, *De Offergave*, probeert een woeste centaur tevergeefs een onschuldig meisje tegen haar wil te nemen. Deze tekstloze strip is naderhand voorzien van een gedicht van de Franse dichter Boris Vian. Omdat tekst en beeld geen enkel raakvlak hebben, vraag je je af waarom dit gedicht hiervoor misbruikt is.
In het tweede en langste verhaal, *De Sint-Jansvuren*, vertelt een edelman een erotisch verhaal. Er was eens een adolescente prins Godewijn, die een meisje bespiedde dat zichzelf met een boom bevredigde. De weelderige dame blijkt moedermelk-leverancier van Gozewijns moeder te zijn ('zuivelnichtje'). Moeder is helemaal niet blij met de langdurige sexuele relatie die haar zoon uiteindelijk zal aangaan met Margo. De begeleidende tekst van dit verhaal is duidelijk voor de tekeningen geschreven. De stijl van de tekst houdt het midden tussen suggestiviteit en vulgariteit. Het getekende verhaal is minder subtiel. Expliciet getekende penetraties en ejaculaties volgen elkaar in hoog tempo op.

Net als in *Ceremonie*, waarin een hoogzwangere vrouw haar man wil bezoeken in Venetië. Daar is net het carnaval aan de gang en op één of andere manier komt ze terecht op een orgie. In Venetië blijkt het 'ménage à trois' nogal in zwang te zijn. Dat treft, want door haar zwangerschap wordt de vrouw geplaagd door 'krankzinnige opwellingen van onwelvoeglijke liefde'. Hier wordt het verhaal weer in een andere vorm verteld. Het ik-persoon proza van de vrouw is aangevuld met losse prenten. In tegenstelling tot het tweede, waarin tekst en tekstloze strip elkaar afwisselden.
Troebele begeerten is een goede titel voor het boek, want wat Loisel uit de sexuele krochten van zijn fantasie tevoorschijn tovert is niet mis. Harde porno in exotische settings, die, het moet gezegd, prachtig getekend is. Loisels ideale vrouw heeft een peer-achtige vorm, tepels ter grootte van een tennisbal en als het even kan moet ze zwanger zijn. Niet het gangbare schoonheidsideaal en je moet er van houden. Fans van Loisel of van porno kunnen hun hart ophalen aan dit boek, dat ondanks alles toch een ironische toon heeft. *(Gerard)*

(advertentie)

...DIT IS DOKTER DIA. IK BEN BIJ HET DIER ... HET LIJKT OP EEN MANTA -ROG. MAAR, ...
INCOGNITO
MET VERBORGEN LEVEN VAN DIKTE GODENZONEN!
ELK KWARTAAL DE BESTE STRIPS UIT BINNEN- EN BUITENLAND MET O.A. MARK HENDRIKS EN LODE DEVROE
GRATIS PROEFNUMMER AANVRAGEN? SCHRIJF NAAR INCOGNITO, BERGBLAUW-STRAAT 296, 1503 ML ZAANDAM OF BEL: 075 - 6704371
LODE - 98

Agenda

Het Belgisch centrum voor het beeldverhaal heeft het het komend jaar weer goed voor elkaar. **Van 16 februari tot 13 juni** is er een tentoonstelling getiteld **De indianen van Derib**. Daarin wordt de wereldbeschouwing der indianen volgens Derib in tekeningen weergegeven. **Van 23 februari tot 16 mei** is er een expositie gewijd aan de gescheidenis en de uitgaven van **uitgeverij Glénat**. **Van 15 juli tot 19 september** wordt er ruimte vrijgemaakt voor **Manga**, een overzicht van drie generaties manga-makers.

Vrijdagavond **12 februari** vanaf 18.00 opent een verkoopexpositie van het werk van **Peter van Straaten** in Galerie Lambiek. Van Straatens tekeningen zullen nog tot eind maart bij Lambiek te zien zijn. Galerie Lambiek, Kerkstraat 78, 1017 GN Amsterdam, 020 - 6267543, Lambiek@xxLINK.nl.

Als onderdeel van de Darling Market in Rijswijk wordt op **28 februari de Grote Stripbeurs van de Randstad** georganiseerd. Van 10.00 uur tot 18.00 uur kan men voor *f*6,00 naar binnen. De organisatoren beloven 500 meter lang stands vol strips en curiosa, een bar, signerende tekenaars, een bar en een striptas voor de eerste 500 bezoekers.

7 Maart is het weer zo ver. In en rond de Openbare bibliotheek, Nieuwstraat 4 te Leiden wordt weer **de Leidse Stripdag** gehouden. Geheel gratis kan men zich verlustigen en vergapen aan small press-uitgaven, oude en nieuwe strips, zeefdrukken, te veilen kavels en signerende stripmakers. Hoogtepunten zullen ongetwijfeld zijn de presentatie van het stripalbum *De Verzamelde Collectioneur* en de verkoop van het beroemde Leids Peipie, ditmaal met een etiket van de hand van de nog meer beroemde Lian Ong

Het Vlaams Stripcentrum organiseert op **13 en 14 maart** een **stripbeurs** in Het Valaarshof aan de Letterkundestraat 133 te Wilrijk. Behalve de beurs zelf kondigen de organisatoren aan te zorgen voor een tentoonstelling over Steven Dupré, speciale uitgaven en signerende tekenaars als Dirk Stallaert, Hulet, Bédu, Turk, Ferry, André Benn. Klinkende namen.

Op **20 maart** van 10.00 uur tot 17.00 uur wordt in de Broederenkerk in het hartje van Zwolle **de Oost Nederlandse Stripbeurs** gehouden. Voor Informatie of reservering van standruimte kan gebeld worden naar 038 42 21 077.

21 Maart vindt in het welbekende Turfschip te Breda het evenement **de Brabantse Boekenberg** plaats. Voor de stripliefhebbers is dit interessant omdat er op grote schaal oude en tweedehands strips aangeboden zullen worden. Wie zijn *ZozoLala* meeneemt verwerft niet alleen veel prestige en succes bij het andere geslacht, maar kan ook voor *f*5,00 of BF100 naar binnen. De zaal is open van 10.00 uur tot 16.30 uur.

Ook op **21 maart** vindt in het Belgische Opwijk een **stripbeurs** plaats. Niet alleen bestaat er de mogelijkheid om strips te kopen of te ruilen, maar ook zal er gesigneerd worden door stripmakers. Onder de talloos velen bevinden zich Dirk 'altijd bezig' Stallaert, Roels, Ferry, Marvano en Renaud (niet Arnaud zoals we in ins vorige nummer ten onrechte vermeldden). Het adres is Marktstraat 67A in Opwijk.

Op **17 en 18 april** vindt in het Bouwcentrum in Antwerpen onder de noemer **Collector fantasies** een beurs plaats, waarbij onder meer aandacht wordt besteed aan strips. Andere verzamelgebieden die aan bod komen, zijn fifties en sixties curiosa, platen en cd's. De openingstijden zijn van 9.30 tot 18.30 uur en de entree is BF 200.

Nog **tot 23 april** is in Galerie Slaphanger de vrouwelijke verbeelding aan de macht. Onder de noemer **Women's comic world** is origineel werk te zien van onder meer Maaike Hartjes, Agnès Roodhaan, Barbara Stok, Anja Ranja en Ursula Pürst. De expo gaat vergezeld van een speciale catalogus die - net als bij het jongste Groninger small press-festival - een bezoekje aan Slaphanger wel eens extra de moeite waard zou kunnen maken. Galerie Slaphanger, Rözener Manzstraat 7, Rotterdam (metro Delfshaven), 010 - 476 91 53.

DON LAWRENCE

Wat Hans Kresse is voor de eerste naoorlogse generatie stripliefhebbers, is Don Lawrence voor de huidige stripfans: een schier onaantastbare halfgod die alle kritiek ontstegen lijkt. Ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag verschijnt de ultieme heiligverklaring in de vorm van een monumentaal werk in luxe cassette gevuld met talloze van zijn schetsen en tekeningen. Ondanks de prijs van bijna driehonderd gulden vliegt het vuistdikke boekwerk de winkels uit Op uitnodiging van zijn uitgever was wonder-Don in december van het afgelopen jaar enige dagen in Nederland. Een goede gelegenheid om tussen de feestelijkheden door de balans op te maken.

Begin jaren zeventig begint het stripblad *Sjors* met de publicatie van de serie *Opkomst en ondergang van het keizerrijk Trigië*. De veelal debiele scenario's worden in een typische Engelse stijl vormgegeven door de dan nog onbekende Don Lawrence. Zijn tekeningen tonen duidelijk zijn bewondering voor het werk van de Britse coryfeeën Frank Bellamy (*Heros de Spartaan* en *Daan Durf*) en vooral Frank Hampton (*Daan Durf*). Voor de lezers van het reeds lang ter ziele gegane blad *De Arend* is het een feest van herkenning, voor de jongere stripliefhebbers een regelrechte openbaring. De strip kent dan ook een groeiende schare fans, zeker nadat de bladen *Sjors* en *Pep* opgaan in het stripblad *Eppo*. Ondanks deze populariteit heeft de redactie in 1977 de buik meer dan vol van de ronduit dubieuze toonzetting van *Trigië*, die eerder thuis hoort in *Mein Kampf* dan in een spannend jongensverhaal. De gunstige weergave van de megalomane zelfbenoemde "keizer" met Arisch voorkomen en het afbeelden van de booswichten als groene Aziaten of lichamelijk onvolkomen wezens zijn slechts de meest opvallend blijken van dubieuze wansmaak. Het ontslag van Lawrence door zijn Engelse werkgever na een verzoek om uitbetaling van royalties komt dan ook als een geschenk uit de hemel. Een verzoek om rechtstreeks voor de Nederlandse markt een nieuwe stripserie te tekenen, wordt door de werkloze Lawrence met beide handen aangegrepen. Niet verwonderlijk als je bedenkt dat de werkomstandigheden voor de doorsnee Britse stripmaker bepaald worden door een snelle levertijd en een slechte uitbetaling. Bovendien is Lawrence ook uitgekeken op de serie waaraan hij zo lang had meegewerkt. "Ik kreeg er problemen mee dat Trigië een strip met weinig actie was. Het is misschien wat overdreven gezegd, maar elke keer als er wat moest gebeuren, werden er een paar vliegtuigen uit de hoge hoed getoverd en dat was het dan weer. De verhalen zaten vol pratende koppen."

Fragment uit *De armageddon-reiziger*

Met behulp van onder anderen Martin Lodewijk, die op dat moment als scenariobegeleider verbonden is aan de redactie van *Eppo*, wordt in hoog tempo gewerkt aan vervanging van de afgelikte boterham *Trigië*. Een eerste poging, *Commandant Greg*, vindt een roemloos einde. Een stripreeks over de astronaut Storm die via Jupiter op een veranderde aarde terugkeert, blijkt meer levensvatbaar. De aanloopproblemen gelden vooral het tekenwerk. Het strenge continentale regime van rechthoekige kaders valt Lawrence aanvankelijk zwaar. Van huis uit niet gezegend met een dynamische tekenstijl, was de heftige lay-outtraditie van de Engelse school een welkom hulpmiddel. Schuine en/of bliksemachtige kaders suggereerden dikwijls de actie die de tekenaar zelf onvoldoende kon weergeven. Binnen de statische kaders die de Nederlandse stripcultuur hem voorschotelt, wordt Lawrence gedwongen nieuwe oplossingen te zoeken en aan zijn zwakke punten te werken. Na enige tijd begint de serie contouren te krijgen en wint het tekenwerk aan kwaliteit. *Storm* zal echter definitief cultstatus en een onaantastbare hoogte bereiken als een getergde Lodewijk aan de lange reeks wisselende scenaristen een einde maakt met de start van *De kronieken van Pandarve*. Vanaf dat moment volgen de degelijke scenario's elkaar op en wordt langzaam maar zeker de contouren zichtbaar van een samenhangend universum.

Illustrator in stripland

Met name tijdens deze periode groeit Lawrence's vakkundigheid. Zijn beperkingen die vooral tot uiting komen in de wat houterige en statische personages en de soms moeizame anatomie verschuiven langzaam maar zeker naar de achtergrond ten gunste van een uitbundig kleurgebruik en fraaie composities. Lawrence beschouwt het zelf als welverdiende vruchten van vele jaren noeste arbeid. "Een paar maal heb ik beginnende tekenaars in opleiding gehad. Met name Chris Weston heeft enorme vorderingen gemaakt, vooral omdat hij met heel zijn hart stripmaker wilde worden. Zo werkte dat bij mij ook. Ik was vroeger ook geen groots tekenaar. Het ontbrak me aan talent. Het is een kwestie van hard werken en veel tekenen Ik voel me dan ook meer een ambachtsman dan een kunstenaar. De strip is een kunstvorm, maar strips maken is een baan."

Ondanks deze opvattingen, meent Lawrence dat er meer is tussen striphemel en aarde, ook als het over zijn eigen tekenkwaliteiten gaat.
"Voor een deel ben ik praktisch bezig op basis van techniek en vaardigheid, maar daarachter zit de fantasie. Het gaat min of meer vanzelf. Terwijl ik aan het werk ben, neemt de creativiteit het van me over en ben ik een willoos slachtoffer. Juist dat aspect vormt mijn eigen bijdrage aan het stripverhaal en maakt het eindresultaat vaak zo verrassend. De ontwikkeling die ik in mijn werk doormaak, is net zo onvoorspelbaar. Gedurende een lange tijd beweeg ik me op een bepaald niveau en dan plotseling verschuift er iets. Ik kan achteraf nog precies zien waar zo'n schoksgewijze verbetering zich heeft voorgedaan."
Lawrence illustreert zijn verhaal aan de hand van een pagina uit *De honden van Marduk*. Zonder aarzeling wijst hij bladzijde 25 aan als zo'n moment waarop zijn niveau verbeterde.

Op een enkele uitzondering na is Lawrence vooral een tekenaar van verhalen van anderen. Voor de serie *Storm* heeft hij alleen het verhaal *De sluimerende dood* zowel getekend als geschreven. Zelf kijkt hij daar met gemengde gevoelens op terug.
"Ik wilde graag verhalen vertellen. Daar draait het om in de strip. Maar *De sluimerende dood* was geen groot succes. Vooral de dialogen waren slecht. Het verhaal was vrij vlak omdat ik mezelf niet genoeg op de proef stelde. Ik heb dat wel nodig omdat ik mijn eigen criticus ben. Wat dat betreft ben ik mijn eigen publiek. Behalve van mezelf trek ik me van niemand wat aan. Waar het om draait, is dat je jezelf moeilijke vragen moet blijven stellen, jezelf steeds weer moet testen. Ik kan hard zijn voor mezelf en heb een erg kritische kijk op mijn eigen werk. Als ik terugkijk, valt het me allemaal niet mee. Sommige bladzijden springen er echter tussen uit. Daar ben ik nog steeds tevreden over. Door een mooie pagina kan ik nog steeds verrast worden. Als ik mijn tekenwerk voor Trigië weer onder ogen krijg, vind ik veel van wat ik gemaakt heb, maar niets."

Hertekende cover voor de reeks *Trigie*

Wie de boeken *Storm - De werelden van Don Lawrence* en *Trigie - De werelden van Don Lawrence* bekijkt, wordt veel duidelijk over de beperkingen en kwaliteiten van de tekenaar Lawrence. Zoveel moeite als Lawrence heeft met de strip als verhalend medium, zo goed lijkt hij zich thuis te

voelen bij de illustratie. Daar waar alles in één tekening gezegd moet worden, komen de talenten van Lawrence het beste tot hun recht. Hoe verstilder de plaat, hoe groter de zeggingskracht. Lawrence laat kleur en compositie al het werk doen. De hertekende cover voor deel 13 van de *Trigië*-reeks is daarvan een mooi voorbeeld. Hoewel anatomisch niet correct, is de plaat prachtig sinister in zijn ogenschijnlijke eenvoud. Lawrence heeft er geen moeite mee om illustrator te worden genoemd, al benadrukt hij dat het verhalende karakter van de strip voor hem de reden is om aan de gang te blijven. Het is de drang om via zijn tekeningen iets te vertellen wat niet in één plaat kan worden gezegd, die belet dat Lawrence daadwerkelijk een illustrator is geworden.
"Ik wilde altijd een striptekenaar zijn, maar ik ben vaak meer een illustrator. Dat geeft niet, ik verkeer daarmee in goed gezelschap. Mattotti is ook een illustrator."
Wellicht moeten we daar ook de oorzaak zoeken voor het feit dat Lawrence in de loop der jaren steeds langzamer is gaan tekenen. Hardnekkige geruchten dat zijn slechte gezondheid hem parten speelt, lijken in ieder geval nu ongegrond. Lawrence oogt kwieker dan ooit en vertelt enthousiast. Het lijkt er meer op dat de illustrator in Don Lawrence regelmatig de voortgang van de strip in de weg staat.
"Voor het verhaal dat ik op dit moment maak, is geen deadline gesteld. Dat geeft een ongekende rust. Ik ben volledig vrij om zo lang als ik wil aan de tekeningen te werken. Die vrijheid biedt me de mogelijkheid om steeds weer wat aan mijn platen toe te voegen. Ik blijf maar doortekenen. Dat heeft natuurlijk wel zijn nadelen. Deadlines dwingen je op een gegeven moment keuzes te maken. Daarom is er nu toch maar een einddatum bepaald waar ik mij aan moet houden.
Het scheelt natuurlijk ook dat ik alles zelf doe. Ik heb geen assistent. Mijn zoon heeft een korte tijd kleurvlakken voor me opgezet, maar dat was geen succes. Je moet geen zakelijke relatie met je familie aangaan."

De samenwerking tussen scenarist Martin Lodewijk en Don Lawrence verloopt vooral per telefoon en fax. Lodewijk werkt aan een scenario zonder vooraf te weten hoe het zal eindigen. Het verhaal wordt al schrijvende verteld. Lawrence krijgt het script in stukken aangeleverd en meldt wanneer hij weer nieuw materiaal nodig heeft.
"Dat is de manier waarop Martin werkt en het levert fantastische verhalen op, dus daar moet ik vrede mee hebben. Het liefst heb ik een synopsis zodat ik weet wat me te wachten staat, maar het is niet anders. Wat ik in ieder geval moet weten, is wat voor vlees ik in de kuip heb. Als een nieuw personage wordt opgevoerd, kan ik hem pas tekenen als ik zijn rol in het verhaal ken.
Het is prettig als hij me voor problemen weet te plaatsen. Een uitdaging aan mijn creativiteit is nog steeds het mooiste. In *De Von Neumann-machine* komt een dubbele plaat voor met een tekening van een kunstmatige planeet. Die ruimte bood me alle gelegenheid om flink uit te pakken. Het zou nog mooier zijn geweest als we er een uitklapplaat van hadden kunnen maken."

Om de grote tijdspanne tussen de opeenvolgende *Storm*-albums te overbruggen, is Dick Matena gevraagd een spin-off te tekenen: de Nederlandse tekenaar die met *Alias Ego* toch heeft bewezen prachtige sciencefiction-strips te kunnen maken, lijkt echter niet goed greep op de serie te krijgen. Als starre marionetten bewegen de personages in een dichtgeschilderd decor. Don Lawrence wil geen oordeel geven over de 'andere' *Storm*-verhalen. Wel geeft hij toe moeite te hebben gehad met het uit handen geven van de reeks.
"Natuurlijk moest ik even slikken toen ik de strip door een ander getekend zag. Storm is mijn baby. Mijn gezond verstand vertelde me echter dat het nodig was. Je kunt het publiek niet oneindig lang op een volgende deel uit een serie laten wachten Dan raak je het kwijt."
De toch wat laconieke houding kenmerkt de Engelsman. Het lijkt de vrucht van zijn jonge jaren in de Engelse stripindustrie waar de stripmaker slechts een radertje is in het productieproces.
"Je kunt niet als een kloek op je eigen werk gaan zitten. De stripmaker is niet de enige die zich met de strip bezighoudt. Veel hangt ook af van de drukker. Door het drukprocédé is het uiteindelijk resultaat in een album vaak slechter dan het origineel. Daar is weinig aan te doen en ik vind het ook niet erg. Zodra ik mijn platen af heb, zeg ik ze vaarwel. Wat er daarna mee gebeurt, is een anders verantwoordelijkheid."

Pagina 25 uit *De honden van Marduk*

Na jaren als broodtekenaar andermans teksten van platen te hebben voorzien, is Don Lawrence in een fase in zijn werkzaam leven beland waarin het allemaal niet meer zo hard hoeft om toch brood op de plank te hebben. Zijn immense populariteit heeft hem de mogelijkheid geboden om zonder druk van deadlines en warmdraaiende drukpersen eindeloos aan zijn tekeningen te priegelen. Steeds meer worden zijn platen gevuld met tekentechnische foefjes, onopvallende details, beeldcitaten en kleine grappen, louter en alleen voor het plezier van de maker. Met gretigheid werpt hij zich op het becommentariëren van platenboeken en het hertekenen van covers. Zijn werk aan het jongste *Storm*-verhaal (*De Armageddon-reiziger*) verloopt traag door het feit dat Lawrence zonder assistentie een tijdrovende werkwijze hanteert. Maar bovenal gaat het zo langzaam omdat hij nu doet waar hij het best in is: het illustreren van een verhaal in de vorm van een strip.
Wie de kwaliteit van het werk van Don Lawrence wil doorgronden, moet vooral naar zijn covers en losse opdrachten bekijken. Daar waar hij onafhankelijk van verhaaltempo of actiescènes zijn gang kan gaan, concentreert hij zich op dat waar hij goed in is: compositie en kleurgebruik. Met deze middelen maakt hij zijn iconen. Als we ons aan zijn werk vergapen is het aan steeds weer die ene tekening op de pagina waarop hij zich bij het maken van de plaat concentreerde. **Jef Nieuwenhuis**

De Keuze van..... Ingrid Huysman

Het is dat er brood op de plank moet komen, maar eigenlijk zou redacteur Ingrid Huysman zich het liefst volledig richten op de creatieve arbeid voor Zone 5300. *Vanaf de start van het tijdschrift bemoest ze zich structureel met de 'cultuur, curiosa' en organisatie van het blad. Verder is ze een van de samenstellers van de anti-racisme tentoonstelling* "Racisme Gestript".

"Als redacteur van *Zone* zie ik veel werk van met name jonge tekenaars. Soms moet ik wennen aan een stijl. Daar tussendoor zwerven verhalen die me direct aanspreken. **Calle Claus** maakt strips die ik graag lees. De uit Hamburg afkomstige Claus schrijft scenario's vol sterke evenwichtige dialogen. Ze zijn grappig om te lezen. *Schwurbel* mag wat mij betreft wel wat meer aandacht krijgen Het album geeft een beschrijving van gewone dagelijkse belevenissen met vreemde strip-uitstapjes. De rol van de verteller wisselt steeds. De tekenaar beschrijft gedeeltelijk zijn eigen ervaringen, dus is de strip half-autobiografisch, denk ik. Plotseling wordt het verhaal overgenomen door Bert en Ernie uit *Sesamstraat* of door Lisa van *The Simpsons*. Wat de tekeningen betreft, Claus maakt mooie lijnrjes en er is een goede zwart-wit verdeling. Ik hoop dat het lukt om een voorbeeld te laten zien in de tweede *Zone* van 1999."

(advertentie)

HOE SCHRIJFT MARTIJN D. ZIJN RECENCIES?
WIE ZIJN DE GENIEËN ACHTER HET PSEUDONIEM JOHN KELLY?
HOE KWAM MARC V/D H. BIJ VANDERSTEEN TERECHT?
HOE KWAM ANDRÉ F. AAN ZIJN EIND?
WAT GING ER MIS MET DE VROUW VAN HENK K.?
DE WAARHEID OMTRENT DE PIEMEL VAN FLORIS D.
U LEEST HET IN
DE VERZAMELDE COLLECTIONEUR
EEN STRIPALBUM VAN
MARQ VAN BROEKHOVEN
EN
ANTON DAMEN
uitgegeven door
DE LEIDSE STRIPSHOP
Premiere op de Leidse Stripdag daarna verkrijgbaar bij de betere stripwinkels

(advertentie)

VOOR DE LANGE WINTERAVONDEN?

Mama (gnoe)
f 34,50 / bf 650

Soeperman: de 11e dimensie
(René Uilenbroek & Willem Ritstier) *f* 8,95 / bf 170

In de val Jeanette en and're verhalen
(bundeling zwart-wit strips van Berend j. Vonk)
f 8,50 / bf 170

Verkrijgbaar in de betere stripspeciaalzaak, of te bestellen bij stichting Zet.El.

ACACIALAAN

Willem Verburg is al halverwege de twintig wanneer hij zich serieus voor strips begint te interesseren. Vijf jaar later heeft hij zeven boeken op zijn naam staan, waaronder Son of a gun *en* Drift. *Geen geringe hoeveelheid. Extra indrukwekkend wanneer je weet dat Willem daarnaast onverminderd actief is met schilderen, de aankleding van drum 'n bass-feesten, het fabriceren van veelkleurige objecten en, zoals hij het zelf noemt, het uitgebreid lummelen met vrouw en kinderen. 'Mensen hebben vaak het gevoel van: wow, wat een productie. Maar ja, als ik strips teken maak ik vijf, zes pagina's in één avond. Dan is het opeens niet zoveel werk meer.'*

Over de vraag waar hij de energie vandaan haalt hoeft de 31-jarige Amsterdammer niet lang na te denken. 'Ik heb vaak het gevoel dat er een co-piloot in mijn hoofd zit die het werk doet. Zelf ben ik niet meer dan het wormvormige aanhangsel.' Willem vertrouwt op zijn intuïtie. Als hij ervoor gaat zitten komt er altijd iets, weet hij. Willems co-piloot belandt altijd op de plekken waar hij wil zijn. Het beste voorbeeld vindt hij de strip *Drift - Dag dromen*, die vorig jaar in het tijdschrift *Beeldstorm* verscheen. *Drift* is opgezet als een road movie. Het verhaal begint op de achterbank van zomaar een auto. 'We reden nu 6 uur lang... zonder Bestemming... of beelden van herkenning... strakke kar, vlakke wegen... De bestuurder stuurde... We kenden hem niet, maar hij leek geen vreemde meer... peuk in z'n hoofd... alles in de hand... vragen overbodig.' Op de plek van de puntjes schieten de beelden voorbij, als de strepen op het wegdek. '*Drift* heb ik gebaseerd op twee dromen in dezelfde nacht, eentje van mij en een van mijn vrouw Denise. Die dromen heb ik aan elkaar geschreven en aangevuld met enkele dingen die gebeurden terwijl ik aan de strip werkte. Zo komt er een scène in voor van een kind dat een torretje probeert dood te drukken. Dat is gewoon iets wat ik mijn eigen dochter Neneh zag doen. Het past allemaal heel natuurlijk in de strip als geheel. Dat fascineert me aan *Drift*. Dat al die losse, in wezen willekeurige elementen in stripvorm naadloos in elkaar overlopen en een heel vreemde, bijna hypnotische indruk geven. Als ik het verhaal nu teruglees, denk ik: hoe is het in godsnaam mogelijk dat er zoveel structuur in zit. Zonder dat ik het gepland heb, bestaan alle hoofdstukken uit zeven, acht bladzijden en gaat elke regel vergezeld van een standaardplaatje. Het blijft me verbazen hoe het menselijk brein onbewust structuur kan aanbrengen waar die eigenlijk volledig ontbreekt.' De surreële sfeer van *Drift* doet Willem nog het meest denken aan *Het besloten land* van Tardi en Forest. 'Een geweldige strip. Je merkt dat Tardi en Forest het verhaal niet van het begin tot het eind gepland hebben. Het is grillig, onvoorspelbaar, absurd.' Willem vindt *Het besloten land* niet alleen een bijzonder boek, maar denkt dat het voor de auteurs ook boeiend geweest moet zijn om het te maken. De gangbare werkwijze van synopsis naar gedetailleerd scenario en van potloodversie naar geïnkt eindproduct vindt hij dodelijk voor de spontaniteit. Andere stripmakers moeten er vooral mee doorgaan, persoonlijk vertrouwt hij liever op zijn co-piloot. Laat Willem maar improviseren. Heel letterlijk spreekt dat uit de strip *Imago*, die dit jaar bij uitgeverij La Cafetière moet verschijnen. In *Imago* veranderen Willems vaste stripfiguren Plus en Minus iedere keer dat ze iets tegen elkaar zeggen van uiterlijk. Het loslaten van de uiterlijke herkenbaarheid van de personages - het improviserend stripmaken in een van zijn meest extreme gedaanten. 'Voor mij is het iets heel natuurlijks. Op een gegeven moment verander ik Plus bijvoorbeeld van een wolf in een suffe eend, omdat hij dan typisch een suffe-eendopmerking maakt. Toch blijft het in *Imago* de hele tijd duidelijk wie wie is en waarom. Eigenlijk is het pure Zen, alleen maar Zijn, zonder al het geblaat er omheen. Het gaat helemaal niet om herkenbare personages die van A naar B hossen om de een of andere schat te vinden. De schat ligt in de zoektocht zelf. Het gaat om de weg, niet om de eindbestemming. In *Imago* zoeken Plus en Minus aanvankelijk naar een bioscoop waar de verkorte versie van *Apocalypse Now* te zien is - voor de hele film hebben ze natuurlijk geen tijd. Minus heeft vervolgens de hele tijd haast om naar die bioscoop te komen, terwijl Plus zegt: "ach, laten we nog een biertje pakken, wat lummelen..." Op het moment dat ze dan eindelijk die bioscoop vinden, is het verhaal ook meteen afgelopen.'

Willem benadrukt dat hij vooral geïnteresseerd is in strips waaruit een duidelijk wereldbeeld spreekt. Hem boeien boeken die in de werkelijkheid wortelen maar die tegelijkertijd proberen te overstijgen, verhalen waarin alledaagse gebeurtenissen de allure krijgen van internationale aangelegenheden. Zo'n persoonlijke visie herkent hij bijvoorbeeld in *Nowhere, Barbarael* en *Pixy* ('mijn favoriete strip *of all times*'). Daarin vindt hij de persoonlijkheid van de maker terug in de personages. Het is een soort echtheid die hem meer aanspreekt dan de gekunstelde avonturen in veel andere strips. Echt verrassend mag het dan ook niet heten dat Willems interesse voor strips pas werkelijk gewekt werd door het underground-striptijdschrift *P.O.S.S.E.* en de geruchtmakende small-presscompilatie *Formaline*, waarover hij nog steeds razend enthousiast is. 'Echt een té gek boek. Dankzij *Formaline* heb ik ontzettend veel nieuw werk en nieuwe mensen leren kennen.' Behalve de inhoud van *Formaline* roemt Willem ook de kleinschaligheid van de stripscene die het in kaart brengt. De underground strips liggen niet in alle winkels en vaak moet je de makers zelf benaderen om hun werk te kunnen lezen. Dat persoonlijke contact is de kern waar het Willem in zijn werk om gaat - ongeacht of hij nu beelden, schilderijen of strips maakt. 'De anonimiteit van een "echt" boek of een "echte" galerie staan me tegen. Ik werk liever voor mensen die ik ken, ga liever een persoonlijke relatie aan. Dan kan er tenminste een werkelijke dialoog op gang komen.'

Toon Dohmen

De strips van Willem liggen in de betere stripwinkels. Postorderbedrijf Bries verspreidt zijn werk ook: Kammenstraat 41, Antwerpen, 03 - 234 39 95, bries@mail.dma.be, of probeer het anders eens bij Willem zelf: Oude Haagseweg 95 A2, 1066 DC Amsterdam.

ПРАВДА

30 июня 1998 года, вторник, № 85(517)

Наши основные индексы: 32950, 32951, 32347;
льготные: 32954, 32955;
для Москвы — 19950

22 december 1998, Amsterdam.zozolala. ● Tekst & tekeningen — Conceptontwikkeling &identiteitsanalyse Jongeheer T J.A. Dohmenmullersteinwitz

Zo zo. .la ...la, tsja...
moet je dit lezen Denise ..
Zo'n gozer leest een boekje, hij leest ;"dag dromen".
nou daar weet hij wel weg mee... denkt gelijk
dat zal wel een droom zijn .
DAFT
iedere keer dat er weer zo'n blaagje schrijver wordt.
.hop beetje woorden verdraaien...beetje samenvatten
.voila . artikeltje
ZONIE TOD
taperecordertje op tafel,
beetje indruk van integriteit wekken.
lekkere kleine column tikken..
snel je naam eronder...draait het toch om. .
nou dan.
Dus lieve mensen alles is waar. . ongelogen.
alles...

PrikBord

Het blijft rommelen bij uitgeverij **Casterman**. Amper twee jaar geleden startte het bedrijf vertalingen van *Doerakken, Garulfo* en *De bodem van de wereld*, strips die oorspronkelijk bij het Franse Delcourt verschenen, om deze titels nu weer stop te zetten. Ging het voormalig Casterman Benelux-medewerker Boudewijn van der Lecq erom dat Delcourts succesvolle fantasystrips mooi pasten in het streven naar meer series in plaats van auteurstrips, Van der Lecqs opvolger Guy de Jonckheere ziet dat anders. De verkoopprijs van de titels - boven een tientje - ligt hem te hoog. Evenmin zint het hem dat het Waalse Casterman strips overneemt van de Franse concurrent Delcourt terwijl steeds meer van oorsprong Franse Casterman-strips onvertaald blijven. De Jonckheere kondigt aan dat Casterman Benelux een sterker accent zal leggen op de goedkope strips voor een algemeen publiek, zoals *Chinaman* en *Joe Bar Team*. 'Van die titels raken we gemiddeld zo'n twintigduizend exemplaren kwijt, van de meeste auteurstrips - uitzonderingen als Bourgeon en Tardi daargelaten - niet meer dan tweeduizend.' Of andere uitgevers de Delcourt-titels van Casterman zullen overnemen, is nog niet bekend. TD

In deze rubriek hebben we al eerder de loftrompet gestoken over het Vlaamse stripblad **Beeldstorm.** Aangezien nog niet tot al onze lezers is doorgedrongen waarom, blijven we hier stug mee doorgaan. Met het nieuwe nummer heeft de redactie van *Beeldstorm* zichzelf overtroffen. De vijfde editie van het tijdschrift oogt professioneler dan ooit. Niet alleen wat lay-out betreft, maar ook qua inhoud. Stripmakers als **Lode Devroe, Kim Duchateau, Jeroen Janssen** en **Jakob Klemencic** behoeven geen nadere introductie. Ook de in dit nummer vertegenwoordigde **Reinder Dijkhuis** heeft al enige tijd bewezen het schoolkrantniveau ver ontstegen te zijn en is geen onbekende meer.

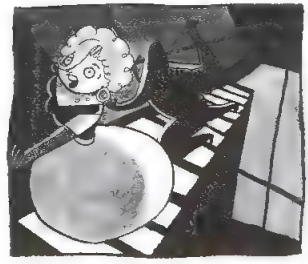

Maarten

Maar wat *Beeldstorm* zo de moeite waard maakt, is dat het de lezer steeds weer weet te verbazen door strips te plaatsen van relatief onbekende auteurs die zó goed zijn, dat je als simpele *ZozoLala*-redacteur met stomheid geslagen wordt door zoveel kwaliteit. **Matthias** en **Maarten** maken allebei strips waarvan zowel de tekeningen als de verhaalopbouw een enorm talent verraden. De verhaaltjes lijken bijna achteloos op papier gezet, met de schwung van een stripmaker met twintig jaar ervaring. Wie echt geïnteresseerd is in de toekomst van het beeldverhaal, neemt een abonnement. Voor 500 frank of 40 gulden krijg je de volgende zes nummers thuis gestuurd. Redactieadres Beeldstorm: Heilig-Sacramentstraat 3, 9000 Gent. HvS

In beperkte kring gold hij al als onmisbaar. Nu er een tweede, uitgebreide en geactualiseerde editie van de **Dictionnaire mondial de la bande dessinée** (Uitg. Larousse; ISBN 2-02-523-520-0; *f* 275,00) voorhanden is, kan de stripliefhebber er nog moeilijker omheen. Samenstellers **Patrick Gaumer** en **Claude Moliterni** hebben hun vuistdikke overzicht van de internationale stripcultuur flink up to date gebracht. Niet alleen zijn jonge talenten als Nicolas de Crécy en Yvan Alagbé in deze tweede *Dictionnaire mondial* opgenomen, ook kunnen chauvinistische stripliefhebbers nu hun hart ophalen bij de nieuwe vermeldingen van Lian Ong en Peter Pontiac. In een vitale Nederlandstalige stripcultuur zou je na het verschijnen van zo'n onmisbaar naslagwerk verwachten dat de uitgevers elkaar bij Larousse verdringen om de rechten voor de - uiteraard bijgewerkte - Nederlandse editie te bemachtigen. Te vrezen valt echter dat bij Larousse zelfs het eerste vrijblijvende telefoontje uit onze contreien nog moet klinken. Investeren in het Franse origineel lijkt daarom voorlopig de enige optie. De minder gefortuneerde lezers kunnen hun toevlucht nemen tot de slappe-kaftversie à *f* 45,00, maar kopen daarmee wel een editie van de mindere eerste druk. TD

DE BEST VERKOCHTE STRIPS VAN DE MAANDEN NOVEMBER EN DECEMBER 1998

SERIES

1 **Suske & Wiske 258: De gevederde slang**
2 **Robbedoes 46: Als in een droom**
3 **Blauwbloezen 41: De Blauwen nemen de benen**
4 **Storm - Kronieken van de Tussentijd 3: De sterrenvreter**
De klaagzang van de verloren gewesten 4: Kyle van Klanach
6 **De Metabaronnen 4: Oda, de grootmoeder**
7 **Jesica Blandy 15: Zoals Ginny was**
8 **De jonge jaren van Blueberry 33: De Pinkerton-oplossing**
9 **De Technovaders 1: De lagere pantechno-school**
10 **Alex 21: De barbaren**

'Storm Tussentijd 3: iedereen vindt het niets, maar waarom koopt men het?'

'December feestmaand?! Niet als je ziet hoe weinig strips er deze maand zijn uitgekomen. Zijn de uitgeverijen ook met vakantie?'

'Teken van de tijd: na de recensies in de Volkskrant begonnen Rampokan en Horizon spontaan weer te lopen.'

OVERIG*)

Rampokan: Java (Van Dongen) 1
Fanchon (Servais) 2
Troebele begeerten (Loisel) 3
Groen-géile boekje (Rueb e.a.) 4
De slaap van het monster (Bilal) 5
Hoeraland 2 (Tronchet) 6
Het verdiende loon (Landman) 7
Pyreneen (Loisel/Sternis) 8
De eekhoornprinses (Hausman) 9
Barbaraal tot op 't bot (Stok) 10

De Zet-Lijst komt tot stand dankzij de volgende winkels: Het 8-Gevaar, Balloon Ex press, De Boekenhalte, Eppo, Franka, Gilles de Geus, Gobelijn, Het land van langvergeten, Leidse Stripshop, Mickes Stripteek, Noord, Paard van Troje, Plok, strips en eh... dingest, De Poort, De Rat, Snoek, De Striep, 't Stripp.e
Ook het commentaar is afkomstig van de deelnemende winkeliers
*) De lijst "overig" bevat one shots, tweeluiken en trilogieën

Niet iedereen was erbij toen **Alan Moore** vier jaar geleden in Newcastle-upon-Tyne zijn voordracht *The birth caul* hield. Evenmin heeft meer dan een handvol liefhebbers de hand kunnen leggen op de cd die van dit legendarische optreden verscheen. Daarom is het goed nieuws dat Moore de samenwerking met **Eddie 'From hell' Campbell** hernieuwt om *The birth caul* in stripvorm aan een groter publiek te helpen. Uitgeverij Eddie Campbell Comics noemt *The birth caul*, dat moet verschijnen in juni, een surreële reis terug naar de

baarmoeder en daaraan voorbij. Zo mogelijk nog minder waarschijnlijk dan de stripbewerking van Moores openbare lezing is zijn scenario voor het Amerikaanse underground-fenomeen **Dame Darcy**. Darcy's ongetwijfeld grillige verbeelding van Moores *Hungry is the heart* verschijnt komende april als het negende deel van Darcy's comic *Meat Cake* (Uitg. Fantagraphics; $ 3.95). TD

In het eerste deel van **Screwface!** verliest een man zijn hoofd nadat hij dit in de mond van een slapende man heeft gestoken. Hap! doet ie dan. Zowel hoofd als lichaam beginnen aan hun tot mislukken gedoemde, nieuwe, eenzame leven. Dit is de inhoud van het door 'Locomoco' getekende undergroundcomicje. Tekstloos, slecht gekopieerd en absurd zijn de trefwoorden. Het boekje is te bestellen door *f* 4,60 aan postzegels te sturen naar: Leeuwenhoekstraat 61, 1091 RX in Amsterdam. GZ

Screwface

Wat kunnen we nog schrijven over de nieuwe **Incognito?** Dat het weer een heel erg mooi nummer is? Dat het vol staat met goede strips van auteurs als Fred de Heij, Nix, Mark Hendriks, Lode Devroe, Kim Duchateau, Jakob Klemencic, Jean Marc van Tol, Charles Guthrie, Reinier Kahle, Anton Damen en Marq van Broekhoven? Dat hoeft toch zeker niet meer? We kunnen er nog over vertellen dat in het nieuwe nummer (nummer 15) de laatste strips staan van **Koen Hottentot** en **Gijs Grob,** twee talentvolle auteurs die beiden de pijp aan Maarten hebben gegeven. En dat is spijtig. Jullie kunnen voorkomen dat nog meer stripmakers met tekenen stoppen door een gebrek aan waardering en inkomsten. *Koop Incognito!* Of neem gewoon een abonnementje: 27,50 gulden of 600 frank voor vier nummers door het bedrag over te maken op gironummer 6193908 t.a.v. Robin Schouten te Zaandam. HvS

Zoals bekend is het academische tijdschrift *Inks* over strips nooit echt van de grond gekomen. De hoger opgeleide stripliefhebbers staat echter een herkansing te wachten in de vorm van de **International journal of comic art.** Het initiatief voor dit nieuwe blad komt van de gerenommeerde Amerikaanse publicist John A. Lent. De *International journal of comic art* zal twee maal per jaar gaan verschijnen en belooft voor het eerste nummer, dat dit voorjaar van de drukpers rolt, artikelen over onder meer Neil Gaiman en Dave McKean, de druktechnieken van William Hogarth, de Classics Illustrated-reeks en strips uit Nieuw-Zeeland. Een jaarabonnement kost $ 25 voor particulieren en $ 35 voor instellingen. International journal of comic art, John A. Lent, 669 Ferne Blvd., Drexel Hill, PA 19026, USA, jlent@astro.ocis.temple.edu. TD

Dat de *Duistere steden*-reeks naast strips ook opmerkelijke nevenprodukten als hoorspelen en internet-sites omvat, is bekend. Toch zal de liefhebber verrast opkijken van de recent verschenen verhalenbundel **Étranges nouvelles.** *Étranges nouvelles* bevat namelijk dertien korte verhalen van jonge schrijvers (tussen de tien en de zestien jaar) geïnspireerd op het werk van Schuiten en Peeters. Een gehaaide marketingstunt of een sleutelwerk in het oeuvre? Voor BF 325 valt daar zelf over te oordelen (Éditions Luc Pire; ISBN 2-930240-06-7). TD

Hoe raken stripmakers uit kleine landen bekend in het buitenland? In Denemarken heeft de Danske Tegneserieskabere, oftewel de Deense stripmakersvereniging, daar een slimme oplossing voor bedacht. De vereniging schreef een korte geschiedenis van de Deense strip en verzamelde strippagina's, adressen, foto's plus 52 bioortjes en stuurde het geheel de wereld in onder de titel **Danish comics today** (ISBN 87-986568-0-5). Simpel, effectief en ook interessant voor de avontuurlijke Nederlandstalige stripliefhebber. Meer informatie: Michael Jensen, Tegnestuen Gimle, Norrebrogade 55-a, DK 2200, Kopenhagen, 0045 - 35356968, seriejournalen@dk-online.dk. TD

Het Str!pschap verhuist. Al enige tijd was bekend dat Het Turfschip zou worden gesloopt en dat het Schap naar een ander onderkomen voor haar

DE COLLECTIONEUR
door ANTON DAMEN en MARQ VAN BROEKHOVEN
AHEMAAL LEUK EN AARDIG, DAT STRIPMUSEUM, MAAR IK VIND DAT ER IETS EENZIJDIGS AAN ONTBREEKT!
OH JA JOH?
EEN MONUMENT! KOM OP, ANTON, ALS WE WAT GELD BIJ ELKAAR LEGGEN MOET DAT LUKKEN...
DE KRANT
DEZE MAN VERDIENT AL JAREN EEN TOEPASSELIJK EEDENTEKEN
VOOR ZIJN INSPANNINGEN TER PROMOTIE VAN DE STRIP
ZIJN LUCRATIEVE IDEEËN.
ZIJN VRUCHTBARE CONTACTEN MET STRIPMAKERS ALL OVER THE WORLD
KORDAAT...
DAAN JIPPES
HY VERDIENT HET!
STRIPMUSEUM
VAN PEEKEL MONUMENT

stripdagen moest omzien. Grote voorkeur bestond voor opnieuw een locatie in Breda, want de samenwerking tussen gemeente en vereniging verliep naar ieders tevredenheid. Een geschikt alternatief bleek echter niet voorhanden. Met ingang van heden zijn de Stripdagen van Breda verleden tijd. In het weekend van 9 en 10 oktober vinden de door het Schap georganiseerde Stripdagen van Den Bosch plaats in De Brabanthallen te - u raadt het al - Den Bosch. Een mooie gelegenheid om ook inhoudelijk een nieuwe start te maken JN

Zone 5300 verschijnt met ingang van 1999 met een iets andere frequentie. Het eerste nummer van dit jaar is het januari/februari-nummer en ligt nu dus al in de winkels. Hierin onder meer het laatste deel van *Wok*, de vervolgstrip van Jeroen Steehouwer. Verder verhalen van Ben Westervoorde, voormalig Acacialaan-bewoner Erik Wielaert (getekend *Kleine Dolf de weerwolf*) en Jan Willem van den Ban *(Ricky en Rucky in De allerraarigste alliteratie)*.
In het maart/april-nummer worden de fans van Jeroen de Leijer op hun wenken bediend met de avonturen van Henk Wentelteefje, de zus van Eefje. Ook maakt *Spekkie Big* zijn rentree. Nu *SjoSji*-in-nieuwe-vorm nog maar weinig ruimte heeft voor jonge auteurs, maakt *Zone 5300* zich zo langzamerhand onmisbaar binnen de Nederlandse stripscène. Laten we hopen dat Big Balloon het blad niet opkoopt. HvS

Te oordelen naar de aanhoudende stroom publicaties is Robert Crumb hard op weg Hergé voorbij te streven als archetypische

VLRQ

striptekenaar. Na de veelbesproken bioscoopdocumentaire *Crumb*, de luxe en minder luxe edities van het *Crumb coffee table book* en de openhartige brievenbundel *Your vigor for life appalls me* is er nu **The life and times of R. Crumb. Comments from contemporaries** (Uitg. Kitchen Sink Press; ISBN 0-312-19571-0; $ 17.95). In dit boek doen erkende stripkenners als Alan Moore en Matt Groening, maar ook Jim Jarmusch, Terry Gilliam en dominee Ivan Stang hun best aan te geven waarom een terugblik op de tweede helft van de twintigste eeuw zonder een verwijzing naar Crumb gewoonweg niet compleet kan zijn. Wat kan hier nog op volgen? Robert Crumb for president? TD

Kitchen Sink Press is niet meer. De Amerikaanse uitgeverij die een goede reputatie had opgebouwd met het de verzorgde heruitgaven van onder meer Will Eisners *The Spirit* en Al Capps *Li'l Abner*, heeft de deuren gesloten. En dat is jammer. Niet alleen om de mooie heruitgaven en zeefdrukken die niet langer zullen verschijnen, maar vooral omdat Kitchen Sink Press ook een neus had voor het werk van vernieuwende auteurs uit de jaren negentig. Zo vond Dave McKean er een gewillig oor voor zijn serie *Cages*, konden Alan Moore en Eddie Campbell er hun comic-serie *From Hell* slijten en werd Charles Burns' **Black Hole** door Kitchen Sink op de markt gebracht. Deze laatste serie zal worden voortgezet door Fantagraphics Books. Hopelijk wordt ook het andere mooie werk dat Kitchen Sink uitbracht door andere uitgevers overgenomen. HvS

De Vlaamse verspreider Geknipt Papier heeft zich gedwongen gezien te stoppen met het **Blitz-fonds**. 'Het fonds was over het geheel genomen niet rendabel meer,' zegt Geknipt Papier woordvoerder Paul D'Haene. Een goed verkopende reeks als *Aquablue* beriteit hij als een witte raaf binnen het fonds en zoals bekend zijn die zeldzaam. Over de toekomst van de boeken van De Schaar, die ook bij Geknipt Papier verschijnen, denkt men bij Geknipt Papier nog na. Gelukkig is er ook goed nieuws voor de liefhebbers van strips als *Het narrenschip*, *Het kristallen zwaard* en *Foligatto*. Uitgeverij Talent heeft zich bereid verklaard het merendeel van de Blitz-strips over te nemen. De titels komen zo weer terug bij Talent-uitgever Ronny Matton, de man die het Blitz-fonds jaren geleden zelf opstartte. Voor zover nu bekend zet Talent het merendeel van de reeksen gewoon voort - mogelijk zelfs in een hoger tempo dan Geknipt Papier- en blijft de naam Blitz gewoon op de omslagen staan. TD

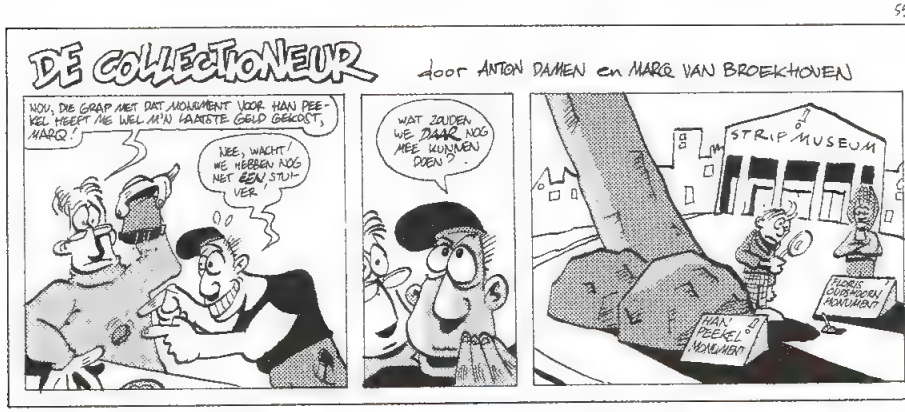
DE COLLECTIONEUR
door ANTON DAMEN en MARC VAN BROEKHOVEN
WOW, DIE GRAP MET DAT MONUMENT VOOR HAN PEEKEL HEEFT ME WEL M'N LAATSTE GELD GEKOST, MARC!
NEE, WACHT! WE HEBBEN NOG NET EEN STUIVER.
WAT ZOUDEN WE DAAR NOG MEE KUNNEN DOEN?
STRIPMUSEUM
FLORIS OUDEMOOIEN MONUMENT
HAN PEEKEL MONUMENT

In Memoriam Jean-Claude Forest (1930-1998)

Vlak voor de jaarwisseling, op 29 december 1998, overleed Jean-Claude Forest in zijn woonplaats Parijs. De geestelijk vader van *Barbarella* is 68 jaar oud geworden.
Forest heeft een pioniersfunctie vervuld bij het doorbreken van het cliché dat strip slechts lectuur is voor de jeugd. De sciencefiction-strip *Barbarella*, die in 1964 voor het eerst in album verscheen, doorbrak de stereotype rol die vrouwen tot dan toe in strips vervulden. De schaars geklede, wulps gevormde Barbarella nam zelf het initiatief en zorgde met haar verschijning voor een omwenteling in de stripwereld. De erotische ondertoon van de strip baande de weg naar een volwassen (overigens geheel mannelijk) publiek. De strip werd een enorme hit en in 1968 was ook de verfilming van *Barbarella* (met Jane Fonda in de hoofdrol) een kassucces.
Hoewel de auteur zich bleef interesseren voor sciencefiction en 'onfatsoenlijkheden', zoals hij het zelf noemde, ging hij meer en meer 'literaire' strips maken. Forest bleef zich vernieuwen en gaf zo voortdurend impulsen aan de golf van vernieuwingen die de Franse auteurstrip in de jaren zeventig en tachtig kende. Zijn samenwerking met het maandblad *(A suivre)/Wordt vervolgd* resulteerde in enkele hoogtepunten zoals *Het geheim van de Pusta* en *De spookjonk gezien vanaf de eerste rijen.* Forest experimenteerde met lange, filosofisch getinte teksten die hij in zijn plaatjes propte. Een stijlvorm die in het buitenland nogal eens als 'hoogdravend Frans gezwam' werd afgedaan. Daarnaast schreef hij ook voor andere gerenommeerde auteurs, zoals Cabanes en Tardi. Voor de laatste schreef hij het onvolprezen meesterwerk *Het besloten land.*
Er is niet veel van Forests werk in het Nederlands vertaald. Zijn meest succesvolle project in ons taalgebied was de serie *Schipbreuk in de tijd* dat hij samen met tekenaar Paul Gillon maakte. Drie jaar geleden verscheen bij uitgeverij Dargaud nog *Het geloof heiligt de middelen* op scenario van Bignon. Zijn meest productieve periode had hij toen al ver achter zich. Met zijn dood is een van de belangrijkste voormannen van de Franse strip verloren gegaan.

NUMMERS 103 T/M 97 KOSTEN *f* 4,00 / BF 75 PER STUK ; NUMMERS 96 EN OUDER *f* 2,50 / BF 60

103 PETER VAN DONGEN, ADAMOE YURY LANDMAN, KIM DUCHATEAU
102 DANIEL CLOWES, ERIK KRIEK, HERMANN JAN GROUWSTRA
100 JOOST SWARTE, FANTASYSTRIPS, SUPERHELDEN, GUISEPPE BERGMAN, AMATEURBLADEN, MAZ, LODE DEVROE, EDGAR JACOBS
98 FRANÇOIS BOURGEON, YVES SWOLFS, TABIAS SCHALKEN
97 DERMOT POWER, MICHIEL VAN DE POL, JOSÉ MUÑOZ
96 HEIN DE KORT, STEFAN VAN DINTHER, ANDRÉ GEERTS
95 LIAN ONG, MILAN HULSING
94 BARU, JONG DUITS TALENT, NIX
93 WILL EISNER, JULIE DOUCET, NAAM
92 FRANÇOIS BOUCQ, ORIËNTAALSE DAGBOEKEN, MARK HOREMANS
91 EDMOND BAUDOIN, HERGÉ, MARQ VAN BROEKHOVEN
90 GLEEVER, STRIPGESCHIEDENIS, MILO MANARA & FELLINI, BARBARA STOK
89 ERIC JORIS, HANCO KOLK, BÉHÉ, BENNO VRANKEN, ROBERTA GREGORY
88 JOE MATT, MARK RETERA, BART SCHOOFS
87 WILLEM VLEESCHOUWER, VICENTE SEGRELLES, TED McKEEVER, MICHIEL DE JONG
86 BILL WATTERSON, SPERMINATOR, KOEN, HOTTENTOT, ART SPIEGELMAN, Z-LIJST
85 FORMALINE FOERSTER, FRÉDÉRIC BÉZIAN, MARK HENDRIKS
83 CHARLES BURNS, MARS, GNOE
82 ANDREAS, RORK, CYRRUS, CHRIS BERG
81 HERMANN, JEROEN DE LEIJER, DE WIROJAS, MARK BEYER
80 VITTORIO GIARDINO, PETER BAGGE, MAAIKE HARTES, MICHEL PLESSIX,
79 FRANK, ULLI BÜRER, GUIDO VAN DRIEL
78 MARTIN LODEWIJK, SIGNED BY WAR, BERENDVONK
77 KRIJTLIJN, BENN, FLORIS OUDSHOORN
76 INKTVIS PRUTDUKTIE, AL DAVISON, GUMMBAH, PETER DE WIT
75 STUDIO FUNNY FARM, AKTUELE INFORMATIE OVER DIVERSE STRIPMAKERS, RUDOLF KAHL, STRIP TOP 75, HET GELE TEKEN, DE VROUW VAN DE TOVENAAR
74 MARCEL RUIJTERS, RICHARD CORBEN
73 BERT VAN DER MEIJ, DAVE McKEAN, CEREBUS
72 TARDI, THE SANDMAN, DON LAWRENCE
71 DICK MATENA, DELGADITO, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '80 TOT NU
70 HANCO KOLK, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '60 EN '70
69 VROUWEN EN STRIPS, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '30, '40 EN '50
67 FRITZ VAN DEN HEUVEL
66 DAVID LYTTLETON, MOEBIUS, DIRK STALLAERT, LEZERSENQUÊTE-2
64 ALOYS OOSTERWIJK, ALBERTO BRECCIA, MARCO VENANZI
63 HANS KRESSE, LEZERS-ENQUÊTE-1, ERIC HEUVEL
62 EEN KLEINE MOORD, RAIVES, STRIPDAGEN HAARLEM, EDMOND BAUDOIN, FRANCOIS RIVIERE-2, ANGLOUMÊME '92, TORENS VAN HET SCHEMERWOUDE
61 CHRISTIAN ROSSI, TRADE PAPERBACKS
58 PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGLOUMÊME '91
57 AKIRA, LIAN ONG, FRANSE VERZAMELALBUMS
56 RÉGIS LOISEL, MATTHIAS SCHULTHEISS
55 DANIEL TORRES
54 JEAN-CLAUDE SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM
53 JOSÉ MUÑOZ
51 DAVE McKEAN
50 FRANÇOIS BOURGEON, LITTLE NEMO, FELICITATIETEKENINGEN EN -STRIPS
47 FRED JULSING
44 VITTORIO GIARDINO, GREBOBLE 1989, MOEBIUS
43 PETER DE WIT
41 RENÉ STERNE, HARRY BALM
40 ANDREAS

ZOZOLALA KLASSIEK-2
een herdruk van de nummers13 t/m 24
(*f* 37,50 / bf 680)

ZOZOLALA NR 99
is uitverkocht!

BESTELWIJZE: ZIE GIRO KOLOFON (P.2), MET DE VERMELDING VAN DE GEWENSTE ARTIKELEN EN JE EIGEN ADRES

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staan de prijs (Hfl/BF) en de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala*-redactie.*

Te verschijnen in februari

Big Balloon

Familie Doorzon: Familiealbum (De Jager) 14,95/ 299; sk. *De Jagers antwoord op het Boekenweekthema, dit jaar het familiealbum.*

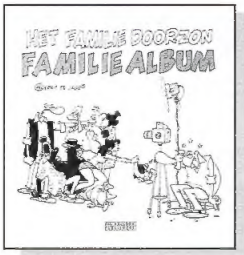

Dargaud

MacCoy 21: Op het spoor van Miss Kate (Palacios/Gourmelen) 10,95; sk.
De nieuwe avonturen van Roodbaard 31: De schaduw van de duivel (Bourgne/Perrissin) 10,95; sk.
Tramp 3: Voor de Belle Hélène (Jusseaume/Kraehn) 13,95; sk.
The XIII Mystery: Het onderzoek (Vance/Van Hamme) 28,50; hk. *Fictieve reportage in boekvorm over het XIII-mysterie. Vance en Van Hamme op de Duistere Steden-toer, oftewel bestsellen voor gevorderden.*

Dupuis

Adam 4: De waarheid zit vaak onder de mat (Basset) 9,75/180; sk.
Op zoek naar Venus 1 (Dethory/Autheman) 26,00/480; hk. *In de reeks Vrije Vlucht.*
Robbedoesalbum 233 (Diversen) 19,50/360; sk.
Sammy 35: Lijfwachten op de dansvloer (Jean-Pol/Cauvin) 8,95/165; sk.
Soda 10: God mag het weten (Gazotti/Tome) 18,00/330; hk; 9,75/180; sk. *Moesten we dit zien als de nieuwe Robbedoes, of was het nu andersom?*
Sarah Spits 14: De grote panda (Wasterlain) 8,95/165; sk.
Michel Vaillant 13: Concerto voor piloten (Graton) 8,95/175; sk. *Herdruk.*
Jimmy Vandoren 11: De huurlingen (Desorgher/Desberg) 8,95/165; sk.

Enigma

Kobe de Koe: The rite of spring (De Moor/Desberg) 10,75; sk. *Mini-strip.*
Exorcisme (Michetz) 10,75; sk. *Dito. Voor dit jaar staan in dezelfde reeks nog uitgaven gepland van Baudoin en Durand.*

Glénat

Cinjis Qan 2: De schaduw van de veroveraars (Griffo/Cothias) 21,95/395; hk. *Het betere slagerswerk.*
De rovers van de Keizerrijken 4: Leedbrenger (Jamar/Dufaux) 25,95/459; hk.
De torens van Schemerwoude 1: Babette (Hermann) 9,95/195; sk. *Hermanns middeleeuwen-epos alsnog in herdruk, zij het niet meer bij Arboris.*

Le Lombard

Chick Bill 62: Dwaas en baas (Tibet) 9,50; sk.
Doggyguard 1: Wacht u voor de lijfwacht (Rodrigue/De Groot) 9,50; sk.
Dommel 36: Dommel bijt nooit (Dupa) 9,50; sk.
Julie, Klaartje, Cécile 14: Malle meiden! (Sidney/Bom) 9,50; sk.
Bernard Prince 17: Het groene vergif (Aidans/Greg) 10,95; sk. *Ook de hekkensluiter van deze maand bij Le Lombard is weer zo'n typische nostalgiestrip. Verzamelt u nog stug door, of komt u nu reeds met ons om in het jeugdsentiment?*

Sherpa

Monster (Andreas) 9,95. *Dit kan bijna alleen maar een mooiere editie worden dan de beruchte lelijke eerste druk.*
Stripjaar 1998 (Diversen) 34,95; sk. *Van tweejaarlijks gelukkig weer naar jaarlijks overzicht. Met dit keer aandacht voor o.a. Bilal, Van Dongen, Loisel en Vicomte.*

Standaard

De rode ridder 171: De boetelingen (Biddeloo) 6,95/130; sk.
Kiekeboe 80: De babyvampier (Merho) 8,50/150; sk. *Wij leven mee met de liefhebbende moeder.*
Kiekeboe trilogie: Vampiers in drievoud (Merho) 110,00/1995; hk.
Nero Klassiek 9: De hoed van Gerard de duivel (Sleen) 11,50/195; sk.
Nero Klassiek 10: Moea-papoea (Sleen) 11,50/ 195; sk.
Suske en Wiske 259: Amber (Diversen) 7,50/140; sk.
Suske en Wiske Klassiek 51: De sissende sampam (Vandersteen) 42,50/795; hk.
Suske en Wiske Klassiek 52: Sjeik El Ro-Jenbiet (Vandersteen) 42,50/795; hk. *De Klassiek-delen zijn bij voorintekening 10,00/200 goedkoper.*
Urbanus 74: Snotneus in love (Linthout/ Urbanus) 7,95/150; sk.

VNU Tijdschriften

Beste verhalen van Donald Duck 98: Als suppoost (Barks) 8,95/160; sk.
Donald Duck Pocket 58: Het verdwenen geluksdubbeltje (Diversen) 8,95/160; sk.
Noortje 1 (Steeman/Klein) 8,95/160; sk. *Herdruk.*
Tina Topper 28: Hij hoort bij mij (Rushton) 7,95/160; sk.

Te verschijnen in maart

Arboris

Anahire 1: Het monster (Malnati/Ploy) 12,95/260; sk. *Een totalitair systeem, een geïsoleerde stad, rituele terechtstellingen... als dat geen nieuwe fantasystrip is.*
De as van de Katharen 4: De wolven van Farnham (Jarbinet) 11,95/240; sk.
Atlantis 2: De oude (Angleraud/Froideval) 12,95/260; sk.
Candygirls 4: Lorna en de Leviathan (Azpiri) 12,95/260; sk. *Seks met robots. De tragiek van de maker van de kennelijk niet best verkochte auteurstrip Spiegelingen.*
Durango 5: Woeste sierra (Swolfs) 11,95/240; sk, 24,95/495; hk. *Herdruk.*
Elfquest 5, 25, 28 (Pini/Pini) 10,95/220; sk. *Herdrukken.*
Elfquest 48: Iets van vroeger, iets van nu (Pini/Lee/Auklandus/Roko) 11,95/240; sk.
Elfquest - Verborgen jaren 11 (Pini/ Mangels/Blevins/Taillefer) 11,95/240; sk.
Hispañola 3: Viky (Meddour) 11,95/240; sk.
HK 11: Buuhalis (Trantkat/Morvan) 9,95/195; sk.
De huurling 5. 11,95/240; sk. *Herdruk.*
De huurling 10: De reuzen (Segrelles) 11,95/24; sk.
Oki 1: Aan het einde is de dood (Juszezak/Godard) 11,95/240; sk. *Thriller van de scenarist van Axel*

Moonshine en de tekenaar van De erfgenaam.
Sabels en galjoenen 1: Het geheim van de Janitsaar (Masbou/Ayroles) 12,95/260; sk. *Anachronisme van de maand: nieuwe piratenstrip.*
Kronieken van de zwarte maan 2. 11,95/240; sk. *Herdruk.*
Spoorloos 1. 11,95/240; sk. *Nu al een verdiende herdruk van deze prima thriller.*
Sundance 4: Waar de duivelswind blaast (Suro/Corteggiani) 11,95/240; sk.
Verhalen uit de Megasteden 17: Sterven van het lachen 1 (Fabry/Grant/Wagner) 11,95/240; sk. *Amerikaanse toestanden: de Judges plus Batman versus The Joker.*

Big Balloon

Baas 1 (O'Hare) 14,95/299; sk. *Amerikaanse gagstrip over een hond. Laat Snoopy het maar niet horen.*
Cartoon network strip 1: Cow & chicken (Diversen) 8,95/180; sk. *Waarschuwing: tekenfilmstrip zonder uitknop.*

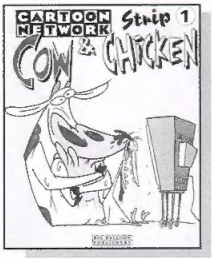

Dirk & Desiree 8 (De Kort) 14,95/299; sk.
Scooby-doo 1: Het raadsel van Roswell (Diversen) 8,95/180; sk.
Van nul tot nu 4: De vaderlandse geschiedenis vanaf 1940 (Loerakker/Roep) 19,95/365; hk. *Uitgebreide herdruk, met tien extra pagina's over de afgelopen tien jaar.*

Dargaud

Dixie Road 3 (Labiano/Dufaux) 10,95. *Slot van het drieluik.*
Pin-up 5 (Berthet/Yann) 13,95.

De Boemerang

Alice en Vicky 2. 9,95; sk.
Nou nou 3. 9.95; sk.
Rooie Oortjes 17. 9,95; sk.
Rooie Oortjes Cartoonalbum 14. 9,95; sk. *Ruk je rot. Of in de klassieke bewoordingen van la Maaike: rooie oortjes voor slappe lulletjes.*

Glénat

Claymore 1 (Ersel/Nouwens) 21,95/395; hk. *Nieuwe reeks van de huidige tekenaar van De pioniers van de nieuwe wereld op scenario van zijn vrouw.*

Le Lombard

Alfa 4: De lijst (Jigounov/Mythic) 10,95. *De meest succesvolle spionagestrip van na de val van de Muur. Voer voor BVD'ers.*
Bernard Prince 1: Generaal Satan (Hermann/Greg) 10,95. *Herdruk.*

Sherpa

Capricornus 4: De numerieke kubus (Andreas) 24,95; sk; 125,00; luxe.
Sherpa Select (Diversen) 25,00; sk. *Bundel korte zwart-witstrips van o.a. Mattotti, Muñoz & Sampayo en Bert Vandermeij.*
Verhalen uit Joe's Bar 2: Ouwe vrienden (Muñoz/Sampayo) 29,95; sk; 175,00; luxe. *Aanrader. Deel één geldt als een 'Zeker Lezen' moderne klassieker.*

Standaard

Biebel 26: Halve zolen (Legendre) 8,95/160; sk.
De rode ridder 172: De heksenmeester (Biddeloo) 6,95/130; sk.
FC De Kampioenen 6: DDT en de Dino's (Leemans) 8,95/160; sk.
Nero 145: Het Adhemar-elixer (Sleen) 8,95/160; sk.
Sam 8: Hazera (Bosschaert/Legendre) 8,95/160; sk.
Suske en Wiske Familiestripboek (Diversen) 9,95/195; sk.
Urbanus 75: De worstenwurger (Linthout/ Urbanus) 7,95/150; sk.

VNU Tijdschriften

Bug's life: Een luizenleven (Diversen) 8,95/160; sk. *Losse plaatjes uit de digitale animatiefilm.*

Niet aangekondigd; toch verschenen

The action 1. Eigen beheer; 1,75; sk. *Leidse mini-comic in zwart-wit over nachtelijk graffitti-spuiten in de metro.*
Dijkman (Pijke) Eigen beheer; 14,95; sk. *Bloemlezing van humoristische strips uit het Utrechts Universiteitsblad. Originele grappen, hoewel de tekeningen wel erg fokke & sukke.*
Donald Duck Pocket 57: Een bevroren heethoofd (Diversen) VNU Tijdschriften; 8,95/160; sk.
Gothic 1: Never more (Marcelé/Rodolphe/
Alluard) Talent; 27,50; hk.
Horror vacui 1 (Oudshoorn) eigen beheer; 6,95; sk. *Veelzijdig en gegarandeerd niet subtiel. Floris Oudshoorn rex!*
Jeanne d'Arc 2: De maagd van Orleans (Gillon) Arboris; 11,95; sk.
Nash 2: Ten oosten van Eden (Damour/
Pecan/Rueda/Schelle/Rosa) Talent; 27,50; hk.
Nash 3: Koningin van de engelen (Damour/
Pecan/Rueda/Schelle/Rosa) Talent; 27,50; hk.
Powerbeast 1 (Koper/Koevoets/Wanders/
Van Schaik) Koper comics; 4,95; sk. *Ruige humor, bier & ballen. Een Neder-comic made in Lemmer (Fr.).*
Screwface 1. Loco Moco; 3,00; sk. *Zie Prikbord.*
Spoorloos 2: Losgeld voor een kind (Kraehn) Arboris; 11,95; sk.
Vasco 16: Het beest (Chaillet) Le Lombard; 10,95; sk.
Verhalen uit de Megasteden 16: Mean machine (Wagner/Critchow) Arboris; 12,95; sk.
Vrouwe Bussums 1: Het dansende woud (Oger/Paty) Talent; 27,50; hk.

(advertentie)

zone 5300
IK ZOEK EEN BLAD MET STRIPS, EEN BLAD MET CULTUUR EN EEN BLAD MET CURIOSA
DAN HEB IK GOED NIEUWS VOOR U....
Zone 5300, tijdschrift voor Strips, Cultuur & Curiosa,
is elke twee maanden voor f5,95 te koop in boekhandel,
kiosk en stripwinkel en op de grotere NS-stations.
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost f30,-
E-mail: zone5300@inaktl.nl

THE MAGIC ALMANAC

Your Guide to the IMAGINATIVE *World of Magic The Gathering*

IT CAN TRANSPORT YOU TO MYSTICAL LANDS, FUEL YOUR COMPETITIVE DRIVE AND STIMULATE THAT OFTEN NEGLECTED MUSHY THING BETWEEN YOUR EARS.

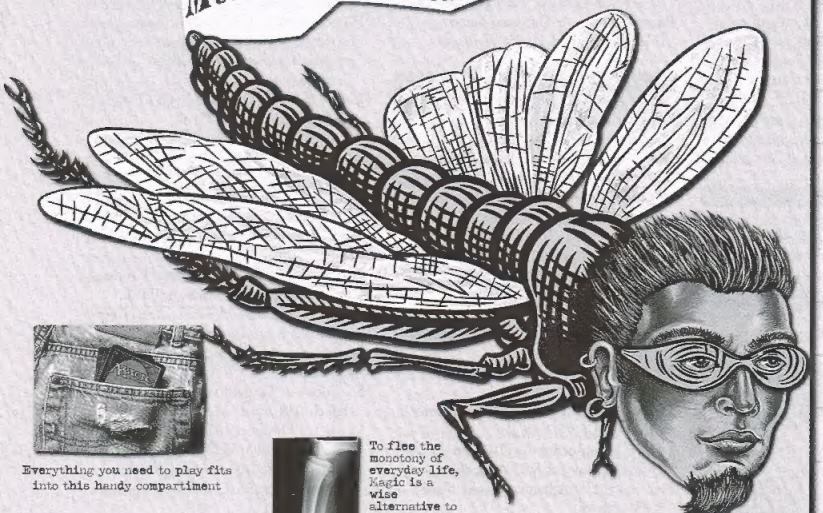

Everything you need to play fits into this handy compartiment

To flee the monotony of everyday life, Magic is a wise alternative to the street luge.

Translated in nine languages, Magic can be played anywhere on earth. As for other locales, we're working on it.

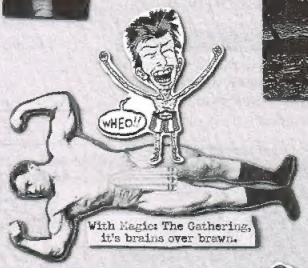

With Magic: The Gathering, it's brains over brawn.

Imagine, a game that relies on social interaction and brain power. What a novel idea !

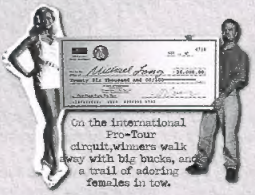

On the international Pro-Tour circuit,winners walk away with big bucks, and a trail of adoring females in tow.

Each Magic card features artwork so vivid, you may actually feel it's power. This is not always a good

Looking for some mind candy? All you need is a deck of Magic cards, a worthy opponent and a functioning cerebrum. Unleash your intellectual insect! Sprout wings! Fly! Be free!

ENTER HERE

Available at computer, books and comicstores

MAGIC The Gathering

For further information: call : (0492) 54 1560

PS GAMES